

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Název diplomové práce:

Subdeprivace a její následky pro školní vývoj dítěte

Knihovna JU - PF

3 1 1 5 1 7 2 1 9 4

Katedra pedagogiky a psychologie

Vypracovala: Markéta Šebestová

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jiří Jošt, CSc.

České Budějovice 30. 4 . 2006

Subdeprivation and its consequences for a school development of the child.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Subdeprivace a její následky pro školní vývoj dítěte“ vypracovala samostatně a všechny použité prameny uvádím v seznamu pramenů.

V Českých Budějovicích dne 27. 4. 2006.

Markéta Čechová

podpis diplomanta

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala panu Mgr. Jiřímu Joštovi, CSc. za poskytnuté rady a odborné vedení celé práce, dvěma dětským domovům na jižní Moravě, vychovatelkám, ředitelkám a také dvěma základním školám za jejich spolupráci.

Anotace

Subdeprivace je jedním z mnoha aspektů dnešní doby.

Ve své práci se snažím zachytit její podoby a poukázat tak na složitou situaci, ve které se nachází budoucnost našich dětí.

V teoretické části vycházím z výzkumů profesora Matějčka, který se touto problematikou zabýval.

Pro samotný výzkum jsem vybrala dvě skupiny dětí.

Experimentální skupinu z dětských domovů a kontrolní skupinu, která byla sestavena dle stejného věku, pohlaví.

Obě skupiny dětí navštěvují tytéž třídy. Tyto skupiny byly sledovány v oblasti zdraví, socializace, školních výsledků.

Tato šetření jsou zpracována, vyhodnocena a jejich výsledky jsou doloženy pomocí tabulek v empirické části.

Annotation

Subdeprivation is one of the aspects of modern age. In my work I am trying to express its forms and this point to the complicated situation in which the future of our children is. In the theoretical part I rise from the research of prof. Matějček who dealt with this matter. For my own research I chose two groups of children – an experimental group composed of children from children's homes and a control group which was made up of children of the same age and sex. Both groups attend the same classes. These groups were observed in the branch of health, socialization and school results. These observations are processed, evaluated and their results are documented with tables in the empirical part.

Obsah

1. Úvod.....	10
1.1 Výběr tématu.....	10
1.2 Cíle a předpokládané přínosy.....	10
1.3 Struktura práce.....	11
Teoretická část.....	12
2. Vývoj teorií.....	13
2.1 Psychická deprivace.....	14
2.2 Potřeby dětí.....	21
2.3 Prvních šest let ve vývoji a výchově dítěte.....	23
2.4 Shrnutí kapitoly.....	28
3. Subdeprivace.....	29
3.1 Problémové rodiny.....	29
3.2 Nechtěné děti.....	30
3.3 Děti v rodinách alkoholiků.....	31
3.4 Domov a domovy.....	40
3.5 Emoce	41
3.6 Shrnutí kapitoly.....	42
4. Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace.....	44

Empirická část.....	45
5. Východiska práce a oblasti výzkumu.....	46
6. Metody.....	47
6.1 Ravenův test inteligence.....	50
6.1.1 Rozumové nadání žáků.....	50
6.1.2 Posouzení učitelem.....	51
6.1.3 Pořadová korelace výkonu dětí v IQ testu a posouzení učitelem.....	53
7.1 Sociometrický výzkum.....	54
7.1.1 Sociometrický nález – skór oblíby.....	54
7.1.2 Sociometrický nález – skór neoblíby.....	56
7.1.3 Posouzení oblíby žáků učitelem.....	57
7.1.4 Pořadová korelace mezi sociometrickým nálezem a posouzením oblíby žáka jeho učitelem.....	59
7.2 Sebedůvěra žáka.....	60
7.2.1 Sebedůvěra vyjádřená pomocí testu SPAS.....	60
7.2.2 Sebedůvěra žáka posouzená učitelem.....	61
7.2.3 Pořadová korelace mezi výsledky testu SPAS a mezi hodnocením učitele.....	62
7.3 Prospěch žáků.....	63
7.3.1 Prospěch ve výukových předmětech.....	64
7.3.2 Prospěch ve výchovných předmětech.....	67
7.4 Posouzení píle žáka učitelem.....	68
7.5 Posouzení pozornosti žáka učitelem.....	69
7.6 Posouzení pořádnosti žáka učitelem.....	70
7.7 Posouzení poslušnosti žáka učitelem.....	71
7.8 Oblast zdraví – BMI	72

8. Diskuse.....	73
Závěrečná část.....	74
9. Shrnutí hlavních myšlenek.....	75
10. Konfrontace s cílem.....	76

Seznam pramenů

Přílohy

1. Úvod

1.1 Výběr tématu

Při výběru tématu jsem se pokoušela nalézt téma, které by mě oslovilo, bavilo a bylo na něj možné napsat diplomovou práci. Zajímám se o různé poznatky z oblasti psychologie.

Nejvíce se však věnuji výzkumům a dílům profesora Matějčka. Toto téma jsem si zvolila také proto, že děti z dětských domovů mají složitou pozici v sociální sféře a je v moci každého pedagoga těmto dětem na základě získaných a ověřených poznatků pomoci.

Své téma jsem navrhla panu Mgr. Jiřímu Joštovi, CSc. a ten moji vizi zkorigoval s větším důrazem na dopady pro školskou sféru. Po vzájemné domluvě jsem s tématem souhlasila a jako téma mé diplomové práce byla zvolena „Subdeprivace a její následky pro školní vývoj dítěte“.

1.2 Cíle a předpokládané přínosy

Cílem je charakterizovat oblast nesoucí název subdeprivace, přispět k poznání syndromu a v návaznosti na to k optimalizaci péče o dítě, předložit přehled, zhodnotit dopad na skupinu experimentální a porovnat se skupinou kontrolní. Tedy skupinou, která je vybrána z funkčních rodin, má tedy plně zajištěné sociální zázemí a tudíž i životní výhodu nad skupinou z dětských domovů. Tedy výhodu, jež se nazývá „rodina“.

V neposlední řadě zhodnotit vliv, respektive možné důsledky, subdeprivace pro školní vývoj dítěte. Zachytit projevy, které s sebou tento syndrom přináší, zaznamenat je a porovnat s kontrolní skupinou. Syndrom ovlivňuje mimo jiné školní vývoj dítěte. Pod drobnohledem budou figurovat takové aspekty jako je například prospěchový vývoj s ohledem na inteligenci, čili výrazné opožďování prospěchu za intelektovými možnostmi dítěte, vlastnosti dítěte, sociální status ve třídě.

Svůj přínos spatřuji ve zmapování této oblasti a též v samotné pedagogické činnosti.

1.3 Struktura práce

Práce je rozdělena do jedenácti kapitol, které jsou dále členěny na jednotlivé podkapitoly.

První kapitola s sebou nese výběr tématu. Ve druhé kapitole je stručně popsán termín psychické deprivace, věnuji se potřebám dětí v prvních šesti letech jejich života.

Důvodem této kapitoly je zasvěcení do problému psychické deprivace a její neblahý vliv na zdravý duševní i tělesný vývoj dítěte. Třetí kapitola je věnována hlubšímu zamyšlení nad složitou pozicí dětí v nefunkčních rodinách, v rodinách alkoholiků, v dětských domovech a také problémovému vývoji nechtěných dětí. Čtvrtá kapitola se zabývá samotnými následky psychické deprivace a subdeprivace. Kapitola pátá nás uvádí do samotné empirické části, kterou se důkladně zabývají kapitoly šestá a sedmá. Na ně navazuje diskuse, která je obsažena v kapitole osmé. Devátá kapitola obsahuje závěrečnou část diplomové práce. Poslední dvě kapitoly v sobě skrývají zamyšlení nad celou diplomovou prací a též konfrontaci s cílem, zhodnocení.

V přílohové části je nabídnut tabulkový přehled celého výzkumu, hodnocení.

2. Vývoj teorií

Odborný termín psychická deprivace je překládán jako duševní strádání a to především hluboké strádání z nedostatku citových a společenských podnětů.

Ztěžuje vývoj dítěte po stránce emoční. Je to stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře po dosti dlouhou dobu.

To může samozřejmě postihnout člověka v kterémkoli věku. Avšak výzkumy zde poukazují na to, že v časném dětství, kdy se kladou základy pro vývoj lidské osobnosti, mohou být následky takového "strádání" zvláště závažné a nebezpečné. Všeobecně se má za to, že dítě ke svému zdravému vývoji potřebuje citovou vřelost, lásku.

V opačném případě mluvíme o vývojovém opoždění z vnějších příčin. Společný podklad psychických poruch vzniká za různých deprivacních okolností - v ústavě, v rodině, ve škole, u zdravého i defektního dítěte - a projevuje se různými příznaky.

Pokud se dítěti dostává dostatek sympatie a citové podpory, pak to vynahradí i nedostatek jiných psychických prvků - například nedostatek smyslových podnětů, nedostatek hraček, nedostatek výchovy a vzdělání. Řada důkazů vypovídá o tom, že nedostatek mateřské lásky může vést až k záhubě dítěte. Od raného středověku až do konce minulého století byla úmrtnost dětí vychovávaných mimo rodinu, v ústavách a nalezincích, mnohdy až tragicky vysoká.

Nacházíme také krajní případy zanedbanosti a ty jsou známy jmény Kamala a Amala.

Děti, které přežily v přírodě díky zvířatům, která se jich ujala. Indické děti Kamala a Amala jsou známy pod názvem Vlíčí děti. Dalšími případy jsou Divoký hoch

Aveyronský a Kaspar Hauser. Po Kasparu Hauserovi je pojmenován syndrom Kašpar Hauser. Tento hoch se záhadně objevil v ulicích Norimberku v roce 1828, těžce chodil, znal jen své jméno a jinak nemluvil. Žil od dětství v temném sklepení, bez jakékoliv lidské společnosti. Náprava jeho zanedbanosti byla úspěšná, leč za pět let byl nalezen mrtev.

2.1 Psychická deprivace

2.1.1 Popis deprivace

Je to stav vzniklý následkem životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní psychické potřeby v dostatečné míře a to po dosti dlouhou dobu.

Zdroje deprivace mohou být sociální a ústavní. Sociální deprivace je taková, kdy dítě vyrůstá bez lidské společnosti a jedná se o nejtěžší deprivací situaci. Nejprve se dítě lidí bojí, poté se projevuje „vtíravost“. Vyšší city téměř chybějí.

Ústavní deprivace tkví v omezené příležitosti k tvořivosti a samostatnosti. V omezenosti životního prostoru, stejnotvárnosti života. Například děti z rodiny mají osm hodin denně k volné činnosti – ke hře. A dvě hodiny mají činnost řízenou. Jedná se o procházku, hygienu, povinnosti. U ústavních dětí je tomu naopak. Nepřítomnost matky vede k opoždění i k senzorické a motorické deprivaci. Vyskytuje se zde i defekt abstraktního pojmového myšlení. Jedná se o obtížné zacházení s početními pojmy, těžká orientace časová i místní.

Další výskyt zastupuje nedostatek normálního útlumu. Jedná se o těžkou hyperaktivitu, afektivní výbuchy.

Dítě touží po lásce, věší se na každého. Agresivnost a hostilita je zde v podobě absence pocitů viny. Emoční nezralost zastupuje apatické vnímání změny vztahů a nemůžeme opomenout i opoždění v sociálním vyspívání, které se projevuje v bezradnosti postarat se sám o sebe. Těžko reagují na změny prostředí.

Dvě vážné poruchy se prezentují ve vývoji intelektovém a emočním. Děti z dětských domovů nebývají v šesti letech zralé pro školní docházku. Nacházíme opoždění ve vývoji řeči. V první třídě se projevuje nedokonalým vývojem řeči, artikulací, skladebné a obsahové. Zajímavým aspektem je propadnutí dětí z dětských domovů v prvních dvou třídách, zatímco děti z rodin opakují až od třetí třídy. Děti z ústavů jsou opožděny spíše v tělesné váze než ve vzrůstu, v motorice, v intelektové oblasti, ve vývoji řeči a v sociální úrovni. Opoždění se prohlubuje ve druhém roce dítěte. Ke konci třetího roku je tendence vzestupná. I když tyto děti mají poměrně dobrou intelektovou úroveň, selhávají ve škole více než děti z funkčních rodin. Nevýhoda ústavního prostředí se týká

věku do tří nebo do pěti let. Je ohrožena potřeba jistoty a závislosti, právě danou separací od rodiny.

Díky výzkumům na začátku tohoto století, kdy se ve větším měřítku zřizovaly dětské nemocnice, si lékaři všimli jevu, kterému říkali „nemocniční nemoc“ čili hospitalismus. Některé děti bez mateřské péče neprosplávaly přes všechnu snahu lékařů. Nedovedly vzdorovat nemoci a nepochybně by zemřely, kdyby se jim nedostalo „mateřské“ ošetřovatelky.

V její péči nejenže zůstaly naživu, ale uzdravily se a doslova rozkvetly.

Ještě ve čtyřicátých letech dvacátého století se tento problém posuzoval velmi pesimisticky. U dětí deprivovaných se prý vytváří charakter psychopatický, bezcitný, bez potřeby pozitivních vzájemných vztahů mezi lidmi, a tento nedostatek prý nelze napravit.

Novější výzkumy ukázaly, že deprivace nepostihuje všechny děti v ústavech, existují rozdíly mezi dětmi z dobrých a špatných ústavů. Deprivace postihuje i děti vyrůstající v rodinách, zejména při negativním emočním vztahu rodičů k dítěti. Zdeněk Matějček tento problém označil ve druhé polovině dvacátého století termínem psychická subdeprivace. Kritickým obdobím je věk mezi šesti až patnácti měsíci.

Další objevy v první polovině našeho století ukázaly, že dítě vychovávané v prostředí hygienicky třeba zcela nezávadném, ale chudém na podněty smyslové a citové, může velmi vážně zaostávat ve vývoji rozumových schopností. Opožděje se výrazně za svými vrstevníky a není jisté, dokáže-li toto opoždění jednou vyrovnat, i když se mu později v životě všech možných podnětů dostane třeba nadbytek. Děti, které jsou například v péči matek v ženské věznici se duševně vyvíjely podstatně lépe, než děti vychovávané jen nemocničním personálem ve velmi dobře vybaveném kojeneckém ústavu. Poslední objev v tomto směru ukázal, že psychická deprivace může působit velmi nepříznivě na vývoj lidského charakteru.

Prokázalo se, že mezi zloději-recidivisty bylo mnohonásobně více těch, kteří v časném dětství trpěli nedostatkem rodičovské péče, než ve skupině kontrolní, která vyrůstala ve zdravém rodinném prostředí. Rodina je již tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování.

Děti vychovávané jen jedním z rodičů mají podle mezinárodních srovnávacích studií o něco horší výsledky ve škole, víc zdravotních a psychických problémů a také více střetů se zákonem než děti vychovávané oběma rodiči.

Přítomnost otce v rodině soudobý výzkum jasně ukazuje jako faktor, který brání delikvenci syna.

Kvalita vazby mezi dítětem a matkou, později mezi dítětem a otcem a dítětem a dalšími členy rodiny, je klíčovým činitelem osobnostního vývoje. Vrozeným základem pevné vazby mezi osobami v rodině je vazbové chování, pozorovatelné i u zvířat. Pokud rodič nedokáže (a to opakovaně) přiměřeně reagovat na dětskou potřebu bezpečí, dítě si o něm vytváří představu, kterou pak může zobecnit i na jiné lidi.

Dítě si nevytvoří "základní důvěru" k dospělému, svou neuspokojenou potřebu vazby pak buď zdůrazňuje zesilováním emočních projevů (ambivalentní vazba čili vazba s dvojnásobným postojem k rodičovské postavě, v němž na povrchu převládá závislost), nebo ji naopak potlačuje a stylizuje se do úlohy nezávislého jedince (vyhýbavá vazba, která je doprovázena staženým chováním). U jiných dětí se vyvine chaotická reakce na rodiče, v níž jsou patrné střídající se projevy potřeby blízkosti rodiče i jeho odmítání (dezorganizovaná vazba). Tento vzorec chování je příznačný pro děti zneužívané a týrané.

Ze strany matky může ztížit vytvoření pevné vazby na dítě komplikované těhotenství, obtížný porod, separace hned po porodu (obvyklá u nedonošených dětí) i separace v prvních šesti měsících po narození dítěte a nemoc matky v průběhu prvního roku života dítěte.

Komplikované těhotenství a komplikovaný porod již byly s úspěchem použity jako prediktory kriminálního chování dítěte.

2.1.2 Delikventně jednající mladiství

Rozeznáváme dva druhy kriminality

Mládeže - diagnostické ústavy, dětský domov, výchovný ústav pro mravně narušenou mládež.

Dospělých - soudně odsouzení k trestu v nápravně výchovných ústavech.

Studium delikventně jednajících mladistvých založené na jejich popisu rodinného prostředí ukazují rodinné prostředí přestupníků zákona jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. V takových rodinách je pravděpodobnější, že se u dítěte vyvine některý z výše zmíněných druhů nejisté vazby k rodiči, a tím pádem ke světu dospělých.

Další kategorii tvoří děti, které rodinné prostředí vůbec nepoznaly. Byly vychovávány v kolektivních institucionálních zařízeních, obvykle prošly celou sérií náhradních domovů. Tyto deprivované děti mají nejen oslabenou schopnost navazovat vztahy a nalézat v nich uspokojení, mají i oslabený smysl pro „civilní“ (neústavní) realitu právě proto, že samotné k tomu neměly dostatečně zajištěné rodinné a společenské role, podněty, ale také i proto, že je nikdo nenaučil lásce a nezajistil jim dostatečně funkční rodinné prostředí. Jsou ztraceny ve světě, který je pro ně mnohem nebezpečnější už z toho důvodu, že nezažily pocit bezpečí a pocit toho, že někam patří, že o ně někdo stojí a stará se o ně.

V neposlední řadě nemohu opomenout to, že ve funkčních rodinách se též klade důraz na budoucnost a ta je dětmi vnímána jako pozitivní a kvalitní růst jejich osobnosti.

Uplatnění ve společnosti, prosazení se.

Děti z experimentálních skupin jsou o takový přístup ochuzeny a budoucnost se u mnohých projevuje jako „tabula rasa“. V jejich rodinách se vytváří prostředí citového chladu a nezájmu, takže psychická deprivace postihuje zákonitě jejich děti. Netýká se to samozřejmě jen mužů.

Dívky a ženy mohou být postiženy stejně tak, a následky ve výchově jejich dětí jsou pak tím zhoubnější.

2.1.3 Typy dětí

Při dlouhodobém sledování dětí, které vyrůstaly odmalička v různých ústavech, lze rozlišit několik typů postižení dítěte časným duševním strádáním.

U některých se projeví tím, že sníží své nároky na přívod podnětů. Jsou apatické, pasivní, zaujaté jednoduchou hrou a v duševním vývoji zaostávají. U jiných dětí s živějším temperamentem se naopak v situaci „ochuzení“ nároky zvyšují. Domáhají se svého práva na lásku, provokují, vynucují si pozornost, dělají naschvály, jsou zlé a útočné vůči druhým dětem, v nichž vidí konkurenci v boji o přízeň dospělých.

Rozeznáváme:

- a) deprivaci smyslovou a motorickou
- b) deprivaci afektivní v širokém slova smyslu
- c) deprivaci sociální

Dítě v ústavech, zvláště v dřívějších letech, strádalo zřejmým nedostatkem smyslových podnětů a poruchy, jak je popisuje Spitz, byly nesporně tímto nedostatkem silně ovlivněny. Děti v ústavu, kde konal Spitz pozorování, viděly často celé hodiny jen strop, neměly si s čím hrát, často i pohyb byl silně omezen. Ve snaze odčinit tyto poruchy poskytovali pak ústavní pracovníci dítěti podněty ve větším množství, avšak příliš málo proměnlivé, takže vyvolávaly brzké jednostranné přesycení. Mnohé podněty, které jsou dítěti v ústavu poskytovány, nemají pro něj význam, ale jsou jen „šumem“, který nemůže odstranit prožitek prázdnoty.

Řada podnětů, zvláště kožních a kinestetických, má pro dítě v raném věku hlavně silný afektivní význam. Péče sester ošetřujících kojence, s častým pochováním, přimlouváním, polaskáním, má nesporný stimulační vliv na vývoj i uzdravení mnohých neprospívajících dětí.

Zapojení dítěte do společnosti se může dít jen postupem od jedné nebo snad dvou či tří osob, pozvolna k širšímu společenskému okruhu. Příliš časté zapojení může vést k utváření příliš mělkých společenských vztahů.

Rozlišujeme typy:

1. Relativně kladně přizpůsobený typ. U něhož zvýšení potřeby následkem deprivace vedlo k pokusům o přizpůsobení přiměřenými prostředky, k určité relativní samostatnosti a k nalezení zdrojů ukojení sociálně přijatelným a osobně vyhovujícím způsobem. Děti tohoto typu nalezneme v každé skupině žijící v deprivčních podmínkách - v ústavech, v zanedbávajících nebo rozvrácených rodinách, mezi dětmi opakovaně dlouho hospitalizovanými, mezi dětmi poškozenými za války. V ústavech zůstávají dobře přizpůsobeny, prospívají dobře ve škole, na jejich chování není zvláštních stížností. Situace se může změnit, pokud dítě přejde do jiného prostředí, na než jeho nerozvinuté adaptační schopnosti nestačí.
2. Typ s přímým zvýšením intenzity nenasycených potřeb, projevující se nepřizpůsobivým chováním v oblasti dané potřeby (snaha upoutat pozornost, vtíravost) nebo v celkovém chování (celkový neklid). Zájem o věcné okolí je zvýšený, o práci, o úkoly je naopak v úpadku.

Tyto děti jsou v kolektivu ústavů nápadné svým chováním, špatným školním prospěchem, který neodpovídá jejich inteligenci, přechází často do zvláštních dětských domovů.

3. Typ se submisivním zvýšením intenzity jiných tendencí, se projevuje zvláště agresivitou, opozičností, destruktivními tendencemi, výbuchy zlosti, krutostí. Necítí hanbu ani vinu za své chování.
4. Typ pasivní, apatický, útlumový se skupinou symptomů regresivní povahy (dumláním, enurézou, enkoprézou, automatismy, často anorexie). Tyto děti bývají odtahité, rezervované, někdy nápadně hodné. Některé jsou převážně opožděné. Často se dostávají do zvláštních dětských domovů. Jiné - méně postižené zůstávají v normálních dětských domovech. Bývají charakterizovány jako ustrašené, infantilní, lhostejné k úspěchu i neúspěchu, než iniciativy.

Nejnápadnější pro deprivaci jsou poruchy mezilidských vztahů. Vždy je tu nějak narušena schopnost dítěte vytvářet přiměřené styky s dospělými i s dětmi, jeho schopnost dávat i přijímat lásku a sdílet emoční prožitky.

Poruchy vztahu k lidem jsou zpravidla mezi prvními příznaky deprivace a přetrvávají ve svých důsledcích až do dospělosti. Citová nezralost a primitivní afektivní organizace projeví se nejen ke vztahu k lidem, ale i ve vztahu k učení, které brzdí a ztěžuje.

Intelektuální vývoj, který je ostatně do značné míry závislý na sociální interakci, může být brzděn emocionální bariérou. Výsledkem je snížená výkonnost, opoždění v rozvoji forem intelektuální činnosti.

Psychická deprivace se může projevit i v oblasti tělesných funkcí - anorexie s následným poklesem na váze je brána jako projev deprivace.

Též pozorujeme i pokles svalového tonu v kojeneckém i v pozdějším věku, jakožto následek této poruchy.

U pasivních dětí se vyskytuje substituce v přemíře jídla. Též nápadná bulimie. Je také známo, že kůže je citlivá na emoční napětí.

U jiných dětí vidíme, že nedostatek citových a společenských podnětů vyrovnávají jakýmsi nezaměřeným, rozptýleným společenským zájmem. Jsou stejně přítulné a milé ke každé návštěvě, která do ústavu přijde. S každým se chtějí pomazlit. Neznají pevné, vřelé, výhradní pouto, které je mezi dítětem a rodiči a které mu umožňuje odlišit "jeho" lidi od všech ostatních a "cizích". Všem těmto příznakům je společný hluboký pocit nejistoty a nedokonalé nebo vadné vytvořené vědomí vlastní osoby, vlastního "já".

Duševním strádáním nemusí však být postiženy jen děti vyrůstající bez mateřské péče, v dětských domovech, v ústavech, v nemocnicích apod. Setkáme se s nimi i u dětí žijících v rodinách mnohdy navenek zcela nenápadných. Citové ochuzení hrozí všude tam, kde je dítě rodině "na obtíž", kde mu lidé neprokazují lásku, zájem a kde nemají ohledy k jeho individuálním potřebám. Hrozí i tam, kde v systému hodnot je dítě pro rodiče až kdesi hluboko za hodnotami vnějšího blahobytu. Ale i tam, kde je výchova v rodině sice "rozumná", ale jen knižní, chladná, bez citu a sympatií.

2.1.4 Společenské hodnoty

Dobrý charakter člověka a plně rozvinuté rozumové schopnosti jsou nesmírnou hodnotou pro společnost. Proto má včasné odhalení deprivace a náprava mimořádný společenský význam. Náprava ovšem není snadná a trvá zpravidla dlouho. Musí se dodat dítěti dost podnětů, naučit je mít někoho rádo. A to nejde jinak, než když má někdo rád je. V rodině žije dítě životem společným všem členům rodiny, má tu své místo a svou důležitost, vidí sociální důsažnost všech činností. Dítě v ústavu žije však odtrženo od skutečného života, jeho prostředí je umělé, skleníkové, vše je zde přistřiženo na míru dětí bez vztahů k ostatní společnosti. Racionálními výchovnými opatřeními a plánovitým utvářením výchovy nelze plně nahradit onu společnost a přirozenost lidského kontaktu, kterému se těší dítě v rodině.

2.2 Potřeby dětí

Jistě, potřebují řadu věcí, ale snad ze všeho nejvíc jistotu ve vztazích ke svým lidem. Jsou poznatky, že matka nosila své dítě po miliony let na svém boku. Zvuk jejího srdce dítě uklidňoval. A navíc bylo dítě v teple a blízko potravy.

Dítě už před narozením (v posledních měsících těhotenství) vnímá okolí. Reaguje na duševní stav matky. Je vybaveno pro lidský vztah.

Muži jsou vůči malému dítěti vybaveni týmiž mechanismy jako ženy. Staví se k dítěti stejným způsobem, dotýkají se ho stejně, dívají se na ně ze stejné vzdálenosti, mluví na ně vyšším hlasem a tak dále.

Známý anglický dětský psychiatr John Bowlby ve svých výzkumech zjistil, že citový vztah dítěte k jeho lidem se zakládá nikoliv na tom, že tito lidé mu působí nějakou příjemnost (že jej například krmí) nýbrž, že mu zajišťují pocit bezpečí a jistoty.

Specifický mateřský vztah se rozvíjí v plné síle kolem 7.-8. měsíce života. Jeho kognitivní a intelektové schopnosti ve vývoji postoupily natolik, že je právě schopno rozlišovat známé (tedy to bezpečné) a neznámé (nebezpečné).

Na sklonku kojeneckého věku již ví, koho se má držet, ke komu se má vztahovat, v čí náruči se nachází v bezpečí.

Čili pro dítě je rozhodující psychologické rodičovství, založené na vnitřním, psychickém a citovém přijetí dítěte. Dítě za „své“ rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají a mají jej rádi.

Důležité a podpůrné faktory jsou škola, tradice, příslušnost k náboženskému společenství, sousedi, skupina druhých dětí, to jsou trvalé hodnoty.

Rizikové dospělí jsou duševně nemocní, nevyspělí, zaostalí. Alkoholici, toxikomani, lidé postižení psychickou deprivací v dětství.

Rizikové děti se chovají zvláště, mají zvláštní povahu a zvláštní sklony a jimž následkem toho není snadné porozumět. Rizikovým dítětem je každé dítě, které má být přijato a vychováváno někým, kdo mu byl dosud „cizí“ a dobře je nezná, jak tomu bývá třeba při nových známostech a sňatcích jednoho z rodičů po rozvodu.

Rizikovou situací je náhradní rodinná péče, problematika neúplných rodin a také rozvod. Také nechtěnost dítěte při početí, v těhotenství a při jeho narození.

Čtyři základní psychické potřeby:

1. Potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů
2. Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech
3. Potřeba prvotních citových a sociálních vztahů
4. Potřeba identity, to je potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty

Z uspokojení čtvrté potřeby vychází zdravé vědomí vlastního já.

Humor a legrace

Obecně platí, že se můžeme radostně smát a dělat legraci jen tehdy, když jsme dokonale v bezpečí, když nás nic neohrožuje. Je pravda, že smích dítěte nejprve vyvoláme, když s ním něco „veselého“ děláme. Dítě se směje, když něco opakujeme, když něco znovu poznává, když se děje něco známého a očekávaného, a to znovu a znovu. Přibližně od půl roku už dítě dovede vyjádřit, že něco dělá jen tak, „jakoby“ nezávazně, pro legraci.

Dítě je schopno předvádět různé domácí hříčky přibližně od devíti měsíců výš. V předškolním věku jsou schopny pochopit absurditu.

V sedmém měsíci se objevuje vázanost k dospělému, to jest k mateřské osobě.

V osmém měsíci se objevuje specifický strach z cizích lidí. Dítě rozlišuje známé od neznámého. U batolete se ve druhém roce vytváří vědomí domova.

Ve čtvrtém roce vstupuje na scénu dětská společnost a to druhé děti, cizí děti, vrstevníci.

U dítěte se napřed objevuje citová vázanost k mateřské osobě a strach z cizích lidí a pak teprve lokomoce. Napřed citová vázanost k rodině a k domovu a pak teprve vstup do sociální skupiny vrstevníků.

Mezi životně důležité potřeby a úspěšnost dětí při jejich naplnění je také řazena na prvním místě potřeba stimulace, která vede živý organismus k činnosti.

Potřebujeme, aby náš nervový systém byl zásobován podněty z okolí v dostatečném množství, kvalitě a proměnlivosti, máme-li být s tímto okolím v dobrém kontaktu.

2.3 Prvních šest let ve vývoji a výchově dítěte

Prvních šest let je ve vývoji a výchově dítěte považováno za mezní a utváří celkovou charakteristiku a osobnost dítěte. Už ve vztahu matka a plod je těsná vazba.

Při kojení se vyskytuje psychologická a biologická interakce.

Děti jsou vybaveny instinkty, které jim umožňovaly automaticky řídit jejich chování.

Lidské mládě přichází na svět vybaveno emočním systémem, který je schopen signalizovat jeho potřeby, touhy a nepohodu cestou afektivních kanálů a tak vzbuzovat efektivní péči ze strany pečujících osob.

V průběhu třetího nebo čtvrtého měsíce života se mezi matkou a dítětem vytváří interakce, hraje roli při monitorování potřeb dítěte a potřebné úrovně stimulace.

Poté se vytváří vazba mezi matkou a dítětem – neboli připoutání.

Kolem desátého měsíce začínají děti používat obličejový výraz dospělých jako zdroj informace, který jim umožňuje sledovat význam chování dospělých.

Mezi druhým a pátým rokem zaznamenají děti pokrok v rozvoji motorických, poznávacích a řečových schopností.

V průběhu předškolního věku se také objevuje prosociální chování, které napomáhá chápání druhých lidí a vede k pocitům uspokojení z přátelských interakcí.

Prvním vývojovým milníkem tohoto období je zvýšený pocit sebeuvědomění. Zvýšený pocit sebeuvědomění se projevuje dramatickým nárůstem hněvu, opozice a protichůdného chování v průběhu druhého roku. Afektivní zkušenost spojená s hněvem může přispívat sociálně kognitivnímu vývoji ze dvou důvodů. Za prvé tím, že emočně aktivující konflikty přispívají dětskému chápání sebe sama, druhých lidí a sociálního světa. Za emočně výrazných situací je pravděpodobnější, že děti nebudou dávat pozor jenom na svoje vlastní emoční zkušenosti a reakce druhých lidí, ale také na diskuse o morálních hodnotách a sociálních pravidlech. Druhým důvodem je, že interpersonální konflikty vzbuzují (zatím v zárodečné podobě) otázky o průniku morality a identity. Otázky typu: Co je oprávněně moje a co tvoje?

Úsměvy a radost posilují sociální interakci a utváření a posilování sociálních vazeb. Sdílení úsměvu mezi pečující osobou a malým dítětem funguje jako sociální odměna, která zajišťuje, že pečující osoba bude ve své péči pokračovat a uspokojovat potřeby dítěte.

Úsměv u novorozenců je vrozenou reakcí a objevuje se ještě předtím, než dítě začíná rozpoznávat obličej pečující osoby. Tyto rané úsměvy mohou skutečně působit jako odměna a usměrňují tak afektivní výměny mezi dítětem a pečující osobou.

Důležitost úsměvu ve vztahu vystupuje markantně do popředí zejména v případech jeho absence.

Zájem o nové, o změny a pohyb usměrňuje prozkoumávací aktivitu dítěte v rámci sociálního a fyzického prostředí a tak napomáhá kognitivnímu vývoji.

Dítě je vybaveno spoustou reflexních mechanismů. To jsou děje, které probíhají samovolně. Pláč je tedy projevem nepohody, tísně, hladu.

Matky dříve dítě nosily u svého srdce a mělo to svůj význam. Tlukot matčina srdce totiž děti uklidňuje. Je vytyčeno několik základních potřeb dítěte a to dostatek podnětů, smysluplný svět (řád ve věcech a vztazích), životní jistota, pozitivní identita neboli vlastní já, otevřená budoucnost.

Dítě má kolem sebe své lidi a i tatínkové mají zakódováno mateřské chování.

Během prvních šesti let dělá dítě znatelné a viditelné pokroky. Nacházíme pokroky ve smyslech, zachycení matčina pohledu, uchopení věcí, ve čtvrtém měsíci se dítě směje. V osmém měsíci se vyskytuje vztah důvěry a nedůvěry v lidi. Dítě má vyrůstat v prostředí vřelém a stálém. V devátém měsíci se zde vyskytuje učení nápodobou, sociální odezva, je to vhodné a citlivé období k učení.

Ve druhém roce nacházíme nechuť k jídlu. U dětí z dětských domovů je toto vzácností. Většinou se tyto děti přejídají. Třetí rok je obdobím vzdoru. V tomto roce by měli být rodiče shovívaví. V předškolním věku nacházíme rodinnou identitu. Dítě vychovávané do 6. roku v ústavu má omezenou příležitost k tvořivosti a samostatnosti, nedostatek zkušenosti plynoucí z omezenosti životního prostoru, nedostatek osobní účasti a přílišnou stejnotvárnost života.

Děti v ústavu mají jen nepatrný zlomek času na hru - dítě v rodině ho má dostatek. Hra ústavních dětí je mimořádně chudá, nedochází k rozvoji fantazie.

Dospělý se obrací k dítěti v rodině v prvním roce 97krát denně, ve druhém roce 141krát denně. V ústavu jen 19krát, popřípadě 50krát denně.

Nepřítomnost matky může být jedinou nebo hlavní příčinou celého opožďování. Vedle tohoto tvrzení nelze ani opomenout senzorickou a motorickou deprivaci.

U dětí mezi 3. až 6. rokem je patrna již tendence k vývojovému vyrovnání, jež postupuje nejrychleji mezi 5. až 6. rokem. Přesto se však zdá, že děti při vstupu do školy ještě nedosahují školní zralosti normální dětské populace. Děti, které byly ve věku předškolním v ústavní péči a přešly do školních dětských domovů - nejnápadněji se jeví v první třídě, vykazují známky školní nezralosti, nedokonalý vývoj v artikulaci - skladebné i obsahové.

V další třídě již potíží ubývá, poslední známky můžeme zachytit ještě ve třídě 3. a 4., kdy se ozývají stížnosti na hravost, nepozornost a neklid.

Těžká psychická deprivace podmíněná ústavní výchovou v raném dětství způsobuje tyto poruchy

Defekt abstraktního pojmového myšlení, který se odráží v zacházení s početnými výkony, v obtížné orientaci časové i v nedokonalém postřehnutí toho, co je v dané situaci podstatné. I v dospělosti je jejich výkon nerozvázně určený jen okamžitou situací, neumějí předvídat a plánovat.

Nedostatek normálního útlumu, který se projevuje v hyperaktivitě, v neukojitelné zvědavosti a v afektivních výbuších.

Hlad po lásce - jak jej vidíme v afektivní náročnosti těch dětí, které se na každého věší a dožadují se pozornosti.

Agresivnost a hostilitu, která není doprovázena kontrolní úzkostí a tenzí jako u normálně vyvinutých osob. Nezdravé jsou přijímány bez konfliktních prožitků a bez pocitů viny.

Emoční nezralost a plachost, chudobu a mělkost citových vztahů k ostatním lidem. Na odloučení od pěstounů už sotva reagují, změny vztahů vnímají apaticky.

Opoždění v sociálním vyspívání. I když je sociální úroveň v ústavu dodržována, dítě se ve volném prostředí, kde se má starat samo o sebe, hroutí.

Ústavní deprivace způsobuje vážné poruchy v intelektovém a emočním směru.

V době dospívání se deprivované děti chovají v mnohém jako děti předškolní – nevyspěle.

Fyzická separace od rodičů a od domova nebo delší ústavní pobyt nutně nemusejí vést k emočním a intelektovým poruchám. Závisí na kvalitě lidských vztahů, které má dítě k dispozici.

V různých fázích svého vývoje je dítě různě citlivé na deprivaci. Dítě v polovině prvního roku svého života reaguje citlivě na nedostatek rozmanitých podnětů smyslových a zvláště emočních. Jednotvárnost ústavního prostředí vede k oněm nediferencovaným globálním reakcím psychosomatického typu, jak byly opakovaně popsány - snížení spontánní aktivity dítěte, apatie, zjištění, že dítě tělesně i duševně neprospívá.

Kolem šesti let je dítě dobře vyspělé a je schopno částečné samostatnosti, dočasného odloučení od rodiny a je schopno tvořit nové vztahy k učiteli, ke spolužákům, k pracovnímu kolektivu. Tedy je školsky zralé. V té době je dítě citlivé na nové afektivní prvky, například na ocenění, pochválení, těžko snáší ironii nebo prohru ve hře. Trvalý školský nezdar může být pro děti méně nadané velmi nepříznivým činitelem.

Schopnost dítěte v tomto období najít oporu a jistotu ve skupině dětí mu umožňuje spíše snášet přemístění do ústavu, zvláště najde-li tam nějaká citová pouta a příležitost k uplatnění. Děti vychovávané v ústavech od útlého věku začínají se v této době spíše poněkud upravovat, jejich vývoj se vyrovnává a školní prospěch se zlepšuje.

Dítě z dobrého sociálního zázemí má dobrý start a dobrou přípravu do budoucí éry svého života, tedy do školy. Během šesti let svého života dítě potřebuje péči, dostatek podnětů, verbální prvek, který je nedílnou součástí v jeho budoucím vyjadřování přání, potřeb, ale je také prokázáno, že děti s lepšími verbálními schopnostmi jsou v mnohem lepší pozici než děti, které mají tyto schopnosti nižší.

2.4 Shrnutí kapitoly

Psychická deprivace v životě dítěte je nejen negativním prvkem, ale i zárukou toho, že výchova dítěte, která se ubírá správným směrem a je v životě dítěte tou nejhlavnější, je výchova dítěte ve funkční rodině. Ta je směrodatná pro utváření vlastní osobnosti, identity, pocitu bezpečí ale hlavně zdravého vývoje dítěte, které je zahrnuto láskou a péčí.

V dnešní době se často vyskytují rodiny sice navenek funkční, ale uvnitř zcela torzovité. Bohužel tyto aspekty postihují zcela nevinné jedince, a to děti. Odrazem špatné výchovy může být delikvence, která se v dnešní době vyskytuje ve větší míře u mladistvích.

Děti, které vyrůstaly bez rodičovské lásky, mají obtíže v citové oblasti.

Hlavním mezníkem pro zdravý vývoj dítěte je prvních šest let jeho života.

Zde se utváří nejdůležitější hodnoty a aspekty jeho života. Nevýhody ústavní péče pro duševní vývoj dítěte je možno posuzovat jednak v nedostatečné stimulaci v podnětově chudém prostředí, jednak v nedostatku afektivního vztahu dospělého k dítěti.

Dlouhodobá odloučení od matky - zvláště pak v prvních třech až pěti letech - vedou k narušení duševního zdraví se znatelnými stopami v dospělosti. Toto dítě zdá se trvale poškozeno ve své schopnosti vytvořit vztah k lidem a ke společnosti vůbec. Dítě reaguje zprvu protestními reakcemi a trvá - li separace déle, je zabržděno ve svém osobnostním vývoji.

3. Subdeprivace (sub – podřadný, v malém množství)

Zdeněk Matějček označil ve druhé polovině dvacátého století problém termínem psychická subdeprivace. Jde o případy narušeného vývoje dítěte, které sice vyrůstá v rodině, ale se zhoršenými podmínkami, zejména v emočním vztahu rodičů k dítěti. „Může k ní docházet v rodině bez nápadné patologie, fungující zdánlivě dobře, ale převážně formálně, může jít o rodiny s vyšší socioekonomickou úrovní, nízkou empatií, v klinickém obrazu subdeprivovaného dítěte nebývají výrazné projevy, ale kumulace drobných odchylek, které vedou například ke zhoršené adaptaci na požadavky školy, ač dítě nemá sníženou inteligenci.“ (Pavel Hartl, Helena Hartlová, 2000, strana 574).

Jedná se o následek v dalším vývoji osobnosti člověka v současných sociokulturních poměrech naší země.

3.1 Problémové rodiny

Článek 20, odstavec 5. Budeme pracovat k tomu, aby byla respektována rodina ve své starosti o děti, a budeme podporovat úsilí rodičů, ostatních pečovatelů a společenství ve výchově a v péči o děti od nejčasnějšího dětství až do věku mladistvého. Uznáváme také zvláštní potřeby dětí, které jsou odloučeny od svých rodičů.

Světová deklarace o přežití, ochraně a vývoji dětí. New York, 30. září 1990

Do této skupiny řadíme rodiny, které jsou v jistém směru nefunkční a to ve směru vyspělosti, odpovědnosti, sociální zralosti a hlavním zorným polem se nám zde skýtá pohled na dítě, které v takovém prostředí vyrůstá. Nedbalostí, nefunkčností rodiny se dostává do dětských domovů a tam citově strádá. Podepisuje se na něm obraz rodiny, která ve své funkci selhala a to je dle mého názoru nejhorší možné selhání v životě dospělého člověka, v životě rodiny. Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte má dvě formy a to aktivní a pasivní. Aktivní forma je šikana, nucená izolace ve tmě, nahánění panické hrůzy dítěti vedoucí k těžkým duševním škodám nebo až k sebevraždě. Pasivní forma zahrnuje psychickou deprivaci, zanedbávání základních duševních potřeb a to nedostatek lásky, porozumění, identifikace.

Nejvíce ohroženy zanedbáváním dítěte jsou například rodiny podnikatelů zaměřených na svou práci, rodiny utečenců, migrantů, rodiny s citovou nezralostí a povahovou nevyspělostí partnerů, rodiče trpící duševními nemocemi, poruchami, alkoholicí, narkomani, hraje zde i roli ztráta matky, otce, ať už ve formě rozvodu nebo úmrtí, rodina s nízkou socioekonomickou úrovní a ještě do poloviny tohoto století se to týkalo i rodin s velkým počtem dětí. Tyto rodiny nesou známky zanedbávání svého dítěte. Pokud tyto rodiny neprojdou formou terapie, je zde nutnost odebrání dítěte z rodiny a umístění ho v optimálních podmínkách, v jiném prostředí, které se rodině co nejvíce podobá. Jedná se o pěstounskou péči nebo vhodné dětské zařízení po důkladném zvážení jeho typu. Sociální pracovnice Dětského krizového centra se stává rovnocenným partnerem dalším odborným spolupracovníkům, kterými jsou jak psychologové, tak lékaři, právníci a do budoucna plánovaní speciální pedagogové.

3.1.1 Nechtěné děti

1. Žena má mít právo sama a bez nátlaku se rozhodnout, zda ve svém životě chce mít dítě či nikoliv.
 2. Žena má mít právo, aby měla dítě s partnerem, který je pro ni dostatečnou zárukou nejen manželských, ale především dobrých otcovských postojů a udržení rodiny.
 3. Žena má mít právo určit si dobu svého těhotenství, kterou z hlediska svého, ale především z hlediska prosperity svého budoucího dítěte, považuje za nejvhodnější.
- Pokud tato doporučení nejsou využita, jedná se v mnoha případech o nechtěné těhotenství a v tomto případě je dítě počato a narozeno jako nežádoucí.

"Nechtěné děti mají ve svém vývoji, a to až do dospělosti, určitý zásadní handicap, který se projevuje v jejich menší psychické a sociální prosperitě a v jejich méně spokojeném a šťastném prožívání života." (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995, strana 148).

Podepisuje se to na přístupu k dítěti a je ověřeno, že dítě cítí, že není v rodině vítáno a to ještě před svým narozením. A přestože se narodí s dobrou váhou, délkou, porodní komplikace jsou stejné jako u dětí chtěných, okolnost nechtěného dítěte vede jeho život ke zhoršené prosperitě. Psychické strádání není sice nápadné, leč promítá se do vztahů společenských, erotických, sexuálních a též ve vztahu k vlastním dětem. Psychická deprivace, stejně jako subdeprivace, má tendenci přenášet se z generace na generaci.

Tyto děti jsou kojeny buď krátkou dobu nebo vůbec ne. Je tedy u nich narušeno pouto směřující ke vztahu matka – dítě.

Tyto děti mají menší adaptační schopnost v situacích zátěže. Dochází k frustraci - zklamání z bezvýslednosti úsilí. Označují se tak situace, kdy je zamezeno uspokojování důležitých potřeb. Jedním z druhů frustrace je deprivace.

Hlavním bodem je častější nemoc, podstatně horší výkon neodpovídající jejich intelektové úrovni, jsou méně oblíbeny u rodičů, učitelů a svých vrstevníků.

Chlapci mají výrazněji málo příznivý povahový vývoj než děvčata. Ta jsou obecně více odolnější vůči neblahým okolním vlivům. Více se vyrovnávají s danou situací a mají tedy úspěšnější adaptační schopnosti.

3.2.2 Rodiny alkoholiků

V těchto rodinách nacházíme rozpory mezi rodiči, což má negativní důsledek na děti. Vedení v těchto rodinách na sebe bere matka. Vycitujeme zde málo empatie a je zde též narušena pozitivní identifikace s rodičovskými modely. Tyto děti jsou často nemocné, mají drobné úrazy, vyskytují se zde chronická onemocnění.

Můžeme zde zachytit více psychiatrických vyšetření a hospitalizací. Dalším měřítkem je špatná adaptovanost dětí z rozvedených manželství. Nacházíme to i u dětí, které žijí i po rozvodu s rodiči. Vyskytují se zde časté podražďené úzkostné stavy. Děti jsou samotářské, neukázněné, nepořádné. Při rozpadu rodiny je zde narušen vztah k autoritě. Pokud nastane situace, že rodiče jsou i po rozvodu spolu v jednom bytě, mohou u dětí vzniknout pocity nechutenství, děti mohou být vzteklé, nastupují poruchy řeči, vyskytuje se zhoršený prospěch a figuruje zde i lhaní. A to i v případě, že si matka najde druhu.

Úplnost rodiny je jedním z nejdůležitějších předpokladů harmonického vývoje dítěte. Neúplná rodina není nutně předurčena k selhání, ale je zde výskyt takových situací jako jsou například útky.

V úplné rodině vychovávají dítě oba partneři, v neúplné převážně žena.

V dětských domovech se vyskytují dlouhodobé deprivací zkušenosti, v SOS dětských vesničkách jsou děti s různě dlouhými deprivacími zkušenostmi z dětství. Jsou zde umístování převážně sourozenci. Do pěstounské péče se dostávají děti s deprivacími

zkušenostmi z dětství a jedná se o jednotlivce. Nyní se jim skýtá standardní model rodiny. U dětí nechtěných jsou předpokládány vlivy subdeprivační v rodině. Nepříznivé hodnocení zaznamenáváme v pracovním zájmu, angažovanosti nebo společenské aktivitě, ve zhoršování pracovních vlastností, jsou zde viditelné známky sobectví, neschopnost spolupráce, nestálost, náladovost, konflikty s ostatními chovanci, vzdorovitost, uzavřenost, samotářství.

3.2 Nechtěné děti

Značně problémový je vývoj dětí se zavrhuje matkou, zvláště v případech dětí nechtěných, jejichž narození si matka nepřála a zde nacházíme základní podmínku a to v plném znění, že k příznivému vývoji dítěte a jeho osobnosti je kladný vztah matky nebo jiné pečující osoby k dítěti a v dalším běhu života kladný emoční vztah dalších významných druhých, jednotlivých osob i malé sociální skupiny.

Nejvíce obtíží je zjištěno u dětí z ústavních zařízení a dětí z nechtěného těhotenství, zvláště u dívek.

Učitel se zajímá o úroveň rodinného prostředí, o vnitřní život rodiny, o péči o dítě v rodině a o spolupráci rodiny se školou.

Zde aspekty ukazují v neprospěch experimentální skupiny, což je v tomto případě skupina nechtěných dětí. Významné rozdíly mezi skupinou experimentální a kontrolní se ukázaly ve spolupráci se školou. Experimentální matky jsou méně informovány o dítěti a jejich vztah k němu se jeví jako méně mateřský.

Existuje i rozdíl v postojích k manželům. U experimentálních matek je tendence k vyšší negativitě či ambivalenci vztahu. Nositelem atmosféry kulturního života je matka, která vyhledává různé kulturní akce.

Vztahy v experimentální rodině jsou méně harmonické.

Stabilita rodiny

Rodiny, v nichž se narodilo dítě u nechtěného těhotenství, vykazují méně stability. Oba rodiče jsou častěji rozvedení. A děti žijí významně častěji s nevlastním otcem. Velká část rodinných problémů je soustředěna především kolem postavy mužského vychovatele.

U kontrolní skupiny bylo těhotenství vítáno a doprovázeno empatií a harmonií. Kdežto u skupiny experimentální se jednalo o žádosti opakované interrupce. Čili vedlo jen k přiznání nebo popření dané skutečnosti.

V rodinách, kde žije dítě narozené z nechtěného těhotenství, se výrazněji projevuje tendence svěřit výchovu dítěte někomu jinému. Děti dlouhodobě vychovávané v kolektivních institucích jsou bezprostředněji vystaveny psychické deprivaci.

Chlapci narození z nechtěného těhotenství se jeví jako více zlobiví a méně inteligentní. Matky jejich inteligenci podceňují. Často vidí, že chlapec je podobou po nich. Matky kontrolních skupin tuto podobu přisuzují otci. U dívek je podoba přisuzována otci v obou případech.

Matky, které odmítaly těhotenství často odmítají spatřit v chlapci otcovu podobu. Přisuzují povahové rysy přibližně stejným dílem sobě i otci. Matky obou skupin si více přály holčičku. Soužití s dítětem se jim jeví jako pozitivnější.

Skupina dětí, která zůstala matkami nepřijata:

1. ty děti, jejichž narození pro rodinu znamenalo změnu k horšímu, přičemž vztah matky k tomuto dítěti během dalšího soužití, podle jejího vyjádření, zůstával stejný nebo se dále zhoršoval.
2. ty děti, jejichž narození neznamenovalo pro rodinu změnu ani k horšímu ani k lepšímu, ale další vztah matky k nim se zhoršoval.

Nechtěné děti jsou v předškolním věku častěji charakterizovány svými matkami jako zlostné, zlobivé a velmi samostatné. Rozdíly nalezeny v položkách dítěte zlobivého a dítěte zlostného.

Zlostné chování nebo chování agresivní vůči sociálnímu prostředí může být reakcí na frustraci. Kompenzace nedostatku vazeb v rodině je často těmito dětmi nahrazována vazbami mimo domov. Proto tedy výskyt samostatnosti. Hyperaktivita dítěte vyplývá z citové neuspokojenosti.

Ve školním věku vykazují nechtěné děti v menší míře ty vlastnosti, které jsou žádoucí pro školní práci a ve větší míře ty vlastnosti, které jim umožňují upoutat k sobě pozornost a prosadit se v kolektivu ostatních dětí.

Hodnocení učitele na škále jedenácti vlastností dítěte se nachází rozdíl ve dvou položkách: svědomitost a vzrušivost. Děti experimentálních skupin často nepřijaly učitele jako autoritu.

Tyto děti jsou učiteli hodnoceny méně příznivě právě v klíčových vlastnostech. Čili v píli, svědomitosti, vzrušivosti. V podstatě stejně jsou hodnoceny i matkami.

Děti jsou hodnoceny méně často jako inteligentní. Je nacházen vysoký skóre v položce smysl pro humor, což značí známé šaškování.

Při celkově stejné úrovni inteligence mají nechtěné děti tendenci k nižšímu školnímu prospěchu.

Předpoklad školního prospěchu u dětí experimentálních byl značen slabším výkonem v českém jazyce a nepatrně lepší v matematice. Výsledek byl vcelku shodný s očekáváním – český jazyk dosahuje rozdíl na úrovni celé skupiny statistické významnosti. Prospěch u dětí experimentálních byl konzistentně horší ve všech předmětech.

Jde o dětskou populaci průměrnou. Faktem tedy je, že nechtěné těhotenství neovlivní dítě po stránce intelektu, nedotýká se ho výrazně pokud žije v rodině. Svou inteligenci tyto děti využívají neúplně ve školní práci. Prospěch v mateřském jazyce je pokládán za kulturní a sociální úroveň prostředí, v němž dítě vyrůstá. A je i ukazatelem inteligence. Znamka z matematiky je pokládána za méně významnou v závislosti na sociálním prostředí. Důležité jsou čtyři ukazatele – kulturní úroveň, vnitřní život rodiny, spolupráce se školou, péče o dítě. Postoj matek experimentálních je vůči dítěti chladnější a odtazitější.

Při nástupu do školy se obě skupiny dětí přizpůsobí poměrně dobře. Učitelku přijímají děti jako autoritu jen z kontrolní skupiny. Nechtěné děti nejsou totiž pro školu dobře připraveny sociálně. Protože je učitelka žena, je možné, že na ni dítě přenáší vztah, který má k matce. Vztah k matce u experimentálních dětí častěji neslouží dobře jako základna pro další pozitivní sociální vztahy. Mezi dětmi z této skupiny je více těch, které nerady chodí do školy. Učitelé nevidí mezi dětmi obou skupin významnějších rozdílů. Často je ale shledávají oslabené po stránce pracovní a osobní.

Rozdíly mezi dětmi obou skupin jsou viditelné po stránce reakci na frustraci (po zátěži).

V úrovni aspirace není mezi skupinami prakticky rozdíl. Rozdíl ve výkonu po frustraci je významný. Děti narozené z nechtěného těhotenství se adaptují podstatně hůře při zátěži.

U dětí kontrolních platí, že čím vyšší inteligence, tím je adaptace dítěte novým úkolovým situacím lepší.

V žádoucích školních vlastnostech byli chlapci experimentální skupiny hůře hodnoceni v položce inteligence. Experimentální dívky mají nejvyšší skóre v iniciativě a sebedůvěře. Je zde potvrzen rozdíl mezi chytěností a pohlavím. Experimentální chlapci v porovnání s kontrolními chlapci a děvčaty obou skupin nejvyšší skóre v položkách: pohyblivost, smysl pro humor, vzrušivost. Nejnižší skóre se vyskytuje v položkách: ctižádost, svědomitost, poslušnost. Experimentální dívky jsou hodnoceny nejvýše v dominanci, náročnosti, samostatnosti, citlivosti, ctižádosti a poslušnosti. Nejnižší nejsou hodnoceny v žádné položce.

V dotazu nejlepší kamarádka se děvčata experimentálních skupin vyskytují nejméně. Školní prospěch je slabší u experimentální skupiny.

U dívek je nepatrný u chlapců výraznější a zvláště pak v českém jazyce.

Dívky experimentální skupiny se dovedou ve školním prostředí prosadit přijatelnějším způsobem. Bývají sebevědomější, hrají často mezi dětmi vedoucí úlohu. Při hodnocení jsou dívky nejinteligentnější, chlapci méně inteligentní. Rozdíly tedy ukazují v neprospěch chlapců. Chlapci jsou totiž více citliví a vnímaví vůči méně příznivé rodinné atmosféře čili negativním sociálním vlivům.

Děti narozené z nechtěného těhotenství se liší v ukazatelích tělesného vývoje (zdravotního stavu), školní výkonnosti, citového zařazení v rodině a společenského zařazení mezi vrstevníky, od dětí narozených z těhotenství chytěného nebo alespoň přijímaného.

Mezi dětmi experimentální skupiny je pak více těch, které jsou jen velmi krátkou dobu kojeny matkami, nebo vůbec ne. Častěji se dostávají do lékařské péče, je u nich naznačena tendence k méně harmonickému tělesnému vývoji, a to ve smyslu zvýšené váhy.

Shrnutí

Učitelé hodnotí vlastnosti experimentálních dětí poněkud méně příznivě. V očích spolužáků se jeví v méně příznivém světle. Děti jsou pozadu v mateřském jazyce. Mají i poněkud horší prospěch. Rozdíl je nalezen v reakci na frustraci. Nález ukazuje na nižší adaptační schopnost v situacích zátěže. Rozdíly v neprospěch chlapců experimentální skupiny jsou v nemocnosti, ve školním prospěchu, v úrovni aspirace, v chování. Chlapci často projevují snahu o získání pozornosti a vzbuzují zájem svého okolí předváděním se, drobnými provokacemi, experimentální dívky mají zvýšenou tendenci prosadit se a uplatnit přímo. Chlapci jsou pozorovateli pokládáni za méně inteligentní než dívky. Což je v rozporu s měřením IQ.

Rozdíly mezi oběma skupinami vyjadřují nedostatek, nedokonalost, nezralost nebo aspoň problematičnost citového vývoje a společenského zařazení dítěte. Tyto děti jsou ve stavu zvýšeného napětí, zvýšené úzkosti, zápasí o naplnění potřeby jistoty a identity ve vlastní rodině. Jsou ohroženy v citové a sociální přípravě pro další život.

V tomto smyslu je můžeme považovat za děti rizikové.

3.3 Děti v rodinách alkoholiků

3.3.1 Výchovná situace v rodinách

Alkoholismus je pravidelné požívání alkoholu a to vede ke ztrátě zábran, vytváří se závislost.

Klinické zkušenosti svědčí o tom, že závislost na alkoholu, lécích a drogách postihuje svými důsledky nejen alkoholiky a toxikomany samotné, ale zasahuje i do jejich společenského prostředí. Postihuje celou rodinu. Obecně se předpokládá, že děti, které vyrůstají v takovém prostředí, jsou ohroženy ve vývoji tělesném a zdravotním, ve vývoji duševním i ve vývoji společenských vztahů. Předpokládá se rovněž, že jsou ve zvýšené míře vystaveny riziku, že se u nich bude závislost na alkoholu opakovat. Tyto předpoklady jsou ověřovány četnými studiemi.

Rodinné prostředí s otcem alkoholikem bylo většinou školou označováno za těžce konfliktní. Chlapci z těchto rodin byli významně častěji charakterizováni jako přecitlivělí a náladoví.

Vztahy k dětskému kolektivu jsou méně intenzivní.

V experimentální skupině byl zaznamenán zvýšený výskyt neurotických příznaků, sníženého školního prospěchu a vážnějších somatických onemocnění.

U dětí z alkoholických rodin byl zjištěn i nižší skóre extraverte.

Nejvíce obtíží je zaznamenáno u dětí nejmladších věkových kategorií a to i ve skupině dívek středního školního věku.

Má-li se dítě po duševní stránce vyvíjet plně a zdravě, je třeba, aby jeho základní duševní potřeby byly v jednotlivých vývojových fázích náležitě uspokojovány.

Dysfunkce otcovské role v rodině je v tomto pojetí činitelem rušícím plynulé a náležité uspokojování citových a sociálních potřeb dítěte. Vnáší nerovnoměrnost do vývojových podnětů, problematizuje rodinnou interakci a v důsledku toho socializaci dítěte i na dalších rovinách, jako je například škola a dětská skupina. Tento problém se tedy týká základních rovin socializace dítěte - rodiny, školy a dětské skupiny.

Situace dítěte v takovém prostředí má pak nejspíše ráz ambivalence, nejistoty, napětí a nikoliv jednoznačného příklonu k jednomu členu rodičovské dvojice, natož harmonického, vyrovnaného vztahu k oběma.

Model rodinného soužití, včetně zdravého rozložení rolí mužských a ženských, je tu nepochybně deformován.

3.3.2 Uplatnění ve škole a v dětské skupině

Ve čtyřech letech si dítě hraje s dětmi téhož pohlaví, v šesti až sedmi letech začíná oceňovat členství ve skupině, v sedmi až osmi letech si děti vytváří vrstevnické skupiny samy. Tyto skupiny často kopírují ty, které vidí ve světě dospělých. Ve věku mezi devátým a dvanáctým rokem zájem dětí o skupiny narůstá, jsou to skupiny téhož pohlaví. Být izolován ze skupiny svých vrstevníků může být jednou z nejhorších životních zkušeností.

U dítěte, které je společensky odmítáno, je větší pravděpodobnost, že nedokončí střední školu, bude zatčeno pro kriminální činy nebo se z něj stane pravidelný konzument alkoholu nebo drog.

Uplatnění dětí z rodin s otcem závislým na alkoholu je ve škole i v dětské skupině obtížnější, problematičtější, nižší úrovně než uplatnění srovnatelné dětské populace z rodin, kde otec alkoholikem není.

Jedním z kritérií sociálního uplatnění dítěte mimo rodinu je využití inteligence ve školní práci. Inteligence obou skupin dětí spadá do pásma průměru a lehkého nadprůměru. Rozdíly mezi skupinami dětí z alkoholických rodin jsou nejvýraznější u nejmladší a nejstarší věkové kategorie. Nejsou však takové, aby zásadně mohly ovlivnit další nálezy. Ve střední kategorii, v níž potom nacházíme největší rozdíly v sociálním uplatnění mezi dětmi z alkoholických rodin a dětmi z kontrolní skupiny, jsou obě skupiny co do inteligence prakticky zcela vyrovnané.

Podle vyjádření matek děti kontrolní skupiny častěji chodí do školy nerady.

Co do inteligence vidí tedy učitelé děti experimentální skupiny i děti kontrolní skupiny zastoupeny přibližně stejně početně v jednotlivých pásmech. Tento pohled je v pozoruhodné shodě s inteligenčními testy. U dětí nejmladší věkové kategorie, které jsou teprve na začátku školní dráhy, neshledáváme významných rozdílů ve školním prospěchu ani v prospěchovém zařazení dětí ve třídě podle hodnocení učiteli.

Výraznější rozdíly jsou patrné u skupiny střední - u dětí, které jsou ponejvíce v 5. a 6. třídě. Děti experimentální skupiny mají významně horší prospěch v českém jazyce i v

matematice a mají významně horší prospěchové umístění ve třídě. Tyto rozdíly spadají především na vrub chlapců experimentální skupiny, kteří při inteligenci z pohledu učitelů, prakticky stejné v obou skupinách, mají prospěchové zařazení velice rozdílné. Dílčí závěr tedy zní, že školní prospěch dětí experimentální skupiny je vcelku nižší než prospěch srovnatelné dětské kontrolní populace, a to po větce v tom předmětu, který za normálních okolností nejvíce koreluje s inteligencí, čili v matematice. Lze vyloučit představu, že by tu šlo o vliv specifických školských poruch, jako je vývojová dyslexie a podobně. Jisté dokreslení postoje učitelů v této věci nám přináší hodnocení rodinné situace učitelů. Učitelé si nestěžují na horší spolupráci s rodinou, poukazují však na menší péči o děti v těchto rodinách, na nižší kulturní úroveň těchto rodin a na jejich vnitřní neuspořádanost.

Při posuzování školních vlastností dětí experimentální skupiny bylo poukázáno na nedostatečnou píli, malou aktivitu.

Děti experimentální skupiny jsou méně vyrovnané, vykazují častěji až přepjatou snahu o kontakt a pozornost učitele.

Děti nejmladší věkové skupiny experimentální jsou učiteli častěji charakterizovány nepořádností a spíše zvýšenou aktivitou. U nejstarší věkové kategorie poměrně překvapivě nevidí učitelé ve školních vlastnostech dětí jedné a druhé skupiny žádných významnějších rozdílů.

Jsou méně často voleny za kamarády a jsou jim často prisuzovány nepříznivé charakteristiky.

V položce, která vyjadřuje neoblíbenost mezi dětmi, získávají chlapci obecně více hlasů než dívky.

Znamená to, že děti experimentální skupiny středního školního věku jsou významně častěji druhými dětmi odmítány než děti experimentální skupiny staršího věku.

Neoblíbenost mezi dětmi je, možno-li tak říci, specifickou charakteristikou školáka středního věku, pocházejících z rodin s otcem-alkoholikiem.

Děti experimentální skupiny se projevují ve třídě celkově agresivnějším způsobem než děti kontrolní. Nejvíce dotčena se jeví věková kategorie deseti až dvanácti let, přičemž skupina starších školáků, případně již učňů a středoškoláků, se jeví jak málo dotčena.

Čím je alkoholismus závažnější, tím více stoupá SM / skór maladaptace/ dítěte.

3.3.3 Shrnutí

U dětí z nechtěného těhotenství je shledán příznačný specifický rozdíl v postižení chlapců (závažném) a dívek (neprůkazném). U dětí z rodin alkoholiků se toto rozlišení nenachází.

Dále se u dětí z rodin alkoholiků zdá příznačné výrazně častější zastoupení jedinců s vysokými skóry maladaptace ve srovnání s nechtěnými dětmi. Je patrna závislost mezi tíží otcova alkoholismu a chováním dítěte.

Nejlepším předpokladem pro výchovu je rodina, kde nikdo neschází, všichni jsou spjati poutem. Jen tehdy se dítě může zdravě a harmonicky rozvíjet a jeho potřeby psychické jsou náležitě uspokojeny. Dobře prospívají ty děti, jejichž matky jsou ochotny odpovídat na dotazy a mají zájem o jejich objevy. V neúplné rodině je podstatně méně času na výchovu a na domácnost. Neměl by zde chybět vztah vzájemné důvěry a náklonnosti.

3.4 Domov a domovy

Duševní vývoj dětí zde žijících může být velmi těžce narušen. V podmínkách dětských ústavů, nalezinců, sirotčinců, nemocnic, moderních kojeneckých ústavů a dětských domovů žije hodně dětí. Je možno tyto životní podmínky kontrolovat, srovnávat, obměňovat, takže získané nálezy mají obecnější platnost. Děti zde mají střechu nad hlavou, bydlí v teple, dostává se jim náležitého ošetření, mají dost potravy. Nemají tu ovšem lásku mateřskou.

Hospitalismus znamená jakousi nemocniční nemoc, onemocnění z pobytu v nemocnici, v širším pojetí pak nemoc z duševního strádání dítěte za pobytu mimo rodinu a mimo lásku mateřskou.

Děti, které v prvních pěti letech strádaly nedostatkem mateřské péče, jsou trvale poškozeny ve své schopnosti tvořit citové vztahy k lidem. V krádežích hledají uspokojení své potřeby lásky.

Jsou nápadné povrchností svých sociálních vztahů a nezodpovědností svého jednání. Jsou nepřístupny nabízené pomoci, neschopny učit se ze zkušenosti a zřejmě neschopny takzvaných abstraktních postojů, nedovedou plánovat.

Pro školní děti u nás byly a vlastně jsou dosud tři typy ústavů:

1. normální dětské domovy, kde děti chodí do základní devítileté školy.
2. zvláštní školy internátní pro děti, které nárokům základní devítileté školy nestačily a chodí tedy do zvláštní školy při ústavu.
3. dětské domovy se zvýšenou výchovnou péčí, jež jsou určeny dětem, které pro obtíže a poruchy chování vyžadují zvláštních nápravných a výchovných opatření.

V osudu ústavních dětí je zřejmě oním nejzávažnějším společným jmenovatelem to, že nemůže vybírat, přebírat a zpracovávat to, čeho se mu nedostává. A tímto deficitem je citová vřelost a nekonečná směna citových podnětů, která charakterizuje vztah matky a dítěte, otce a dítěte, a vůbec lidí, kteří k sobě patří a mají se rádi.

Děti s delší ústavní dráhou v normální škole selhávají dříve než děti, které se do ústavní péče dostaly později.

Vyšší inteligence je nechrání před školním selháním. Nedovedou své inteligence pracovně tak dobře využít, jak by mohly.

3.5 Emoce

Emoce jsou komplexní jevy, jejichž charakteristickým rysem je jejich velká citlivost a proměnlivost.

Citlivost emocí na změny v osobních a situačních okolnostech se odráží v tom, že bez zjevných změn v objektivních okolnostech se emoce sama může proměňovat na základě subjektivního hodnocení situace.

V jedné situaci může být daná emoce vzbuzena, ale v jiné, stejně typické situaci, nikoli. Složitost emocí je dále zesílena tím, že každá jednotlivá emoce se projevuje v celé řadě forem.

Tudíž můžeme klasifikovat několik typů lásky, smutku, strachu a dalších emocí, přičemž jednotlivé formy se značně liší.

Při zmírňování těžkosti dané situace se například jedinec snaží změnit své vlastní reakce na situaci. Může použít celou řadu kognitivních strategií, aby se vyhnul konfrontaci s bolestivou realitou. Je otázkou, jak se děti z dětských domovů či nefunkčních rodin vyrovnávají s danou situací a jak jí, v takto odevzdaném a bezbranném věku, čelí.

Emoce jsou výrazem našeho ryze subjektivního vztahu ke světu, emoční rejstřík je výpovědí o komplexnosti tohoto vztahu, věnujeme-li pozornost vlastním emocím, jdeme dobrou cestou k budování a udržování vlastní integrity.

Budiž otázkou k zamyšlení se nad dítětem a jeho světem v situaci, kterou neumí samo řešit. Vzhledem k aspektům nefunkční rodiny, dítě nemá vzor pro chování v daných situacích, které mohou vyvstat ve třídě. Mohou se zde tudíž objevit projevy emocí jako je strach, úzkost, bezradnost, zlost. Dítě v takových případech do školy nechodí rádo. Budiž tato věc ukazatelem pro správné klima ve třídě, ve vztazích v kolektivu.

3.6 Shrnutí

V podmínkách dětských ústavů může být velmi těžce narušen duševní vývoj dětí.

Děti zde mají střechu nad hlavou, bydlí v teple, dostává se jim náležitého ošetření, mají dost potravy. Nemají tu ovšem lásku mateřskou.

Rodinná výchova má uspokojovat potřeby dítěte a dítě má uspokojovat potřeby rodičů. Jedná se tedy o vzájemnost vztahů mezi členy rodiny, je zde i potřeba otevřené budoucnosti. V rodině se všichni učí pro život, formují svou osobnost, sdílejí společnou radost.

Když děti nastoupí do školy, jejich prostředí se dramaticky změní. První změnou je množství času stráveného s vrstevníky bez bdělé kontroly ze strany dospělých. Druhou změnou je rostoucí kritická zpětná vazba o vlastních schopnostech a posuzování výkonu vzhledem k určitým normám. Hněv v kontextu těchto vztahů může napomáhat rozvoji sociálních i poznávacích dovedností. Čtvrtým vývojovým milníkem je schopnost jemněji rozlišovat a popisovat sebehodnotící emoce, jako je vina, zahanbení nebo hrdost.

Na školu klade společnost řadu požadavků. Škola by měla děti nejen kvalifikovat pro budoucí práci, ale také je vychovávat k občanské angažovanosti, a to ve spolupráci s rodinou. Rodiny však někdy spolupracovat nechtějí, mají jiné hodnotové preference než škola. Škola má přihlížet nejen k postojům rodičů, ale i k individuálním potřebám dítěte. Dospívání dítěte je zvláštním obdobím, které dnešní společnost bere do té míry vážně, že mluví o subkultuře dospívání - nicméně děti se ve škole připravují na dospělost a neměly by být oddělovány od světa dospělých, škola by měla být jednak

chráněným prostředím, jednak otevřenou institucí, kam vnější svět má a může vstupovat.

Vztahy mezi školou a rodinou jsou v České republice dodnes poznamenány tradiční bariérou.

Zpětná vazba od rodičů chybí. Rodiče se bojí, aby se to negativně neprojevilo ve vztahu učitel - žák, proto nekritizují. Tento aspekt neustále přetrvává. Škola se o některých věcech dozví až tehdy, když se problém vyostří. Pro rodiče, jejichž děti mají horší prospěch, jsou učitelé nepřáteli.

Škola má pro děti vytvořit takové prostředí, které by obohatilo jejich výkon a vytvořilo příznivé klima pro všechny děti. Tvůrcem klimatu je ve třídě i škole učitel a je to také osoba, která je zvláště na počátku školní docházky považována za vzor. Proto je zde důležitý přístup k dítěti jako k individualitě, ale též jako k součásti kolektivu.

4. Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace

V prvním roce života dítě strádá nedostatkem rozmanitých podnětů, smyslových a emočních. Po sedmi měsících dítě poznává nové lidi a navazuje kontakt. Po třetím roce se ukazuje prohloubení. Zvyšuje se výskyt pudových tendencí. Dítě má neukojitelnou touhu pomazlit se, vtírá se do pozornosti. V tomto případě se jedná o deprivaci těžkou. Deprivované dítě špatně rozlišuje co je dobré, těžko si osvojuje společenská pravidla. Děti z ústavů selhávají ve čtení a psaní v prvních třídách, je zde znatelné opoždění ve vývoji jemné motoriky. Deprivované dítě se rozptyluje, je nesoustředěné. U dětí delikventních se jedná o afektivní strádání po delší dobu.

Ikdyž má dítě inteligenčně normální úroveň, v emocionální oblasti strádá.

Důvody přijetí do ústavů jsou ze strany rodiny neplnění funkce nebo v případě, kdy rodina nebyla ustanovena, dalšími důvody může být svobodná matka, která se: nestará, je ve vazbě nebo kdy oba rodiče jsou v léčení a podobně.

Subdeprivace se vyskytuje i ve vlastních rodinách, avšak bez dobrého zázemí.

V případě rozvodu není ještě deprivace a subdeprivace tak vážná, není zde ochuzení od útlého dětství. Kontrolní skupiny při výzkumech jsou vybírány, pokud možno, ze stejné školní třídy. Nechtěné děti mají stejnou inteligenční úroveň jako děti z kontrolní skupiny, ale horší prospěch a sledujeme u nich i horší adaptační schopnost. Chlapci jsou v tomto směru závažněji postiženější než dívky, zvláště ve spojitosti se školou.

Je u nich bohužel ohrožen i budoucí vývoj.

Deprivované dítě nedovede pracovat samostatně, rozptyluje se vedlejšími podněty, je ale schopno poměrně rychlého pracovního zácviku, přizpůsobení úkolům a celkem vyrovnané práce pod přímým vedením. Jeho schopnost učit se je patrna, nedochází k charakteristickým encefalopatickým selháním.

Společenská závažnost psychické subdeprivace tkví v tom, že subdeprivace přispívá k sociální patologii, k drogám, ke kriminalitě, k agresivitě.

...
...
...
...
...

...
...

...
...
...
...

...
...
...
...
...
...

...
...

...
...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...
...
...
...
...
...
...
...

...

...
...
...
...

5. Východiska práce a oblasti výzkumu

Za experimentální skupinu jsem si ve své diplomové práci vybrala děti, které jsou umístěny v dětských domovech. Požádala jsem o spolupráci dva dětské domovy (rodinného typu), které se nachází na jižní Moravě. Jednotlivá patra byla rozdělena podle věku dětí a ke každému z nich příslušela společenská místnost (kde děti trávily volný čas) a také kuchyňský kout.

Což navozuje dojem rodinného prostředí a (dle mého názoru) vede k pozitivnímu naladění dětí. Nemohu opomenout také kvalitně vybavené dětské pokoje. Sourozenci obývali stejný pokoj. Atmosféra v těchto zařízeních byla příjemná.

Experimentální skupina musela být zúžena ve prospěch jednotlivých testů. Důvodem byla věková omezenost testu Ravenovy matice. Z toho důvodu jsem nemohla požádat všechny děti o spolupráci. Poslední redukcí byla omezenost pouze na základní školu, tudíž děti ze školy zvláštní byly vyčleněny a jsou představeny v příloze.

Pro výzkum bylo vybráno šest dívek a tři chlapci.

U dvou dětí ze zvláštní školy není doložen vzorek kontrolní skupiny, neboť se jednalo o kontrolní skupiny z nefunkčních rodin. Což v našem výzkumu není považováno za akceptovatelné.

Kontrolní skupinu tvořily děti z funkčních rodin. Je vyrovnána dle věku, tělesné stránky, výsledků ve studiu.

Ke každému dítěti z experimentální skupiny byly přiřazeny dvě děti stejného pohlaví z funkční rodiny a to podle objektivního výběru učitele. Ten posoudil stejnou prospěchovou úroveň žáka a stejný výkon při školní práci. Měla jsem možnost do výzkumu zahrnout i dvě děti, které byly dány do pěstounské péče a tudíž jsem se seznámila s prostředím SOS dětské vesničky. Mohu říci, že tato událost na mě velmi kladně zapůsobila, neboť celková atmosféra v rodině byla velice pozitivně laděna. Tyto děti jsou uvedeny též v přílohové části.

Cíl

Příspěť k poznání charakteristických proměnných, které s sebou nese subdeprivace a příspěť k poznání syndromu v návaznosti na to k optimalizaci péče o dítě, předložit přehled, zhodnotit dopad na skupinu experimentální a porovnat se skupinou kontrolní.

V neposlední řadě zhodnotit vliv, respektive možné důsledky, subdeprivace pro školní vývoj dítěte.

Hypotéza

Předpokládám, že subdeprivované děti budou eliminovány ze školní skupiny, naleznu rozdíly v BMI – čili v oblasti zdraví, hodnocení učitele bude u těchto dětí méně objektivní, naleznu rozdíly: v prospěchových profilech v poměru kontrolní skupiny a experimentální, v sebedůvěře u obou skupin, v rozumovém nadání jedinců předpokládám významný rozdíl mezi dětmi experimentální skupiny a to v oblasti školní, školního chování, socializace a zdravého vývoje

Dílčí části – týkající se této oblasti – jsou uvedeny v jednotlivých kapitolách.

Sledované proměnné a užití jednotlivých metod při samotném výzkumu

E.....experimentální skupina

K.....kontrolní skupina

Pro učitele byly připraveny dotazníky s třístupňovou legendou, kde:

1.....podprůměrný

2.....průměrný

3.....nadprůměrný

Díky této stupnici mohli učitelé ohodnotit školní vlastnosti dítěte a to:

pozornost, inteligenci, píli, pořádnost, sebedůvěru, poslušnost a oblíbenost.

Díky těmto vyhodnoceným dotazníkům mohly být stanoveny rozdíly, které se poté týkaly jednotlivých skupin dětí.

Dále byla použita sociometrická metoda Longa – Jonesové

Forma dotazníku:

Jméno:

Datum:

Napiš jména tří žáků ze tvé třídy, které máš nejraději:

1.

2.

3.

Napiš jména tří žáků ze tvé třídy, které máš nejméně rád:

- 1.
- 2.
- 3.

Jednotlivé volby byly zapisovány na samostané papíry, a ty byly poté vyhodnoceny jako:

První volba byla za 3 body, druhá za 2 body, nejnižší volba byla zaznamenána za 1 bod

Výběr žáka	Stanovený skór
První	3 body
Druhý	2 body
Třetí	1 bod
Žádný	0 bodů

Každý žák může získat ten samý počet bodů, který sám volí. Jeden první, jeden druhý a jeden třetí výběr. Celkem 6 bodů, zařadíme tudíž do zóny s číslem 3.

Výsledky byly zpracovány pomocí neparametrického Wilcoxon-Whiteova testu, kde T_E značí nalezenou empirickou hodnotu v součtu pořadí pro experimentální skupinu, T_{pop} očekávanou hodnotu v součtu pořadí,

σ_T značí standardní odchylku a „z“ je definováno vztahem

$$Z = (T_E - T_{pop}) / \sigma_T$$

Intelligence

Při posuzování inteligence u jednotlivých skupin, ať už experimentální či kontrolní, byl použit test Ravenovy matice. Ten se skládá ze šedesáti otázek, které jsou řazeny v jednotlivých blocích se stupňovanou obtížností. Každý blok obsahuje 12 položek, celkem se tedy jedná o pět bloků a tudíž o šedesát otázek. Při samotném zadávání jsem dbala na to, aby dané dítě bylo pozitivně naladěno. Výsledky tohoto testu mohou totiž ovlivnit jak nemoc, tak i špatná naladěnost jedince. V konečné fázi bylo nutné znát přesný věk žáka a také počet správných odpovědí, které se dle příslušných tabulek vyhodnotily.

Jednotlivá posouzení jsou doložena v přílohové části s větším důrazem na podrobnost v podobě tabulkového seřazení. V jednotlivých kapitolách jsou tabulkově doloženy výsledky pro srovnání obou skupin. Důvodem je přehlednost a věcnost.

Posouzení píle žáka - uvedeno v příloze

Posouzení pozornosti žáka jeho učitelem – uvedeno v příloze

Posouzení pořádnosti žáka jeho učitelem – uvedeno v příloze

Posouzení sebedůvěry žáků – testem SPAS, pomocí jednotlivých stenů kategorizace jednotlivce neboli „jemnější“ hodnocení žáka

Posouzení inteligence žáka učitelem - uvedeno v příloze

Posouzení poslušnosti žáka - uvedeno v příloze

Sociometrický dotazník – skór obliby a neobliby žáka – uvedeno v příloze

Posouzení obliby žáků učitelem – uvedeno v příloze

Prospěch v naukových a výchovných předmětech – srovnáním prospěchového profilu, respektive poměru mezi prospěchem v českém jazyce a prospěchu v matematice, ve výchovných předmětech je předpokládán prospěch průměrný.

Oblast zdraví, zjištění pomocí Indexu BMI probíhalo metodou měřící.

Index byl spočítán podle vzorce $\text{Kg/výška v metrech na druhou}$ a zařazen do jednotlivých kategorií.

6.1 Výsledky

6.1.1 Ravenův test rozumového nadání

Výsledky v IQ testu /RM/

Tabulka číslo 1

Výsledek testu IQ (RM)

Číslo značí průměrné hodnoty

E	K
103,1	118,5

$$T_E = 193,5$$

$$T_{\text{pop}} = 145$$

$$\sigma_T = 20,857$$

$$z = 2,325$$

Závěr

Výsledek je statisticky významný.

V tomto bodě můžeme vyjít ze Spitzových nálezů i z předpokladu snížené inteligence.

V Matějčkově výzkumu nechtěných dětí i dětí z rodin alkoholiků byly obě skupiny záměrně párově vyrovnány. V mé diplomové práci se toto nemohlo uskutečnit z důvodů těchto limitů - časové dotace, personální. A to z důvodů, že nemám k dispozici tolik dětí, různá zařízení, specializovaný tým profesora Matějčka.

Díky tomuto nálezu očekávám snížený prospěch experimentální skupiny ve srovnání s kontrolní skupinou.

6.1.2 Posouzení rozumového nadání žáků jejich učitelem

Hypotéza

U subdeprivantů - žáků učitelé i pediatři podhodnocují jejich skutečné rozumové schopnosti. (Jak uvedl Matějček ve výzkumu nechtěných dětí).

Učitelé budou lépe odhadovat inteligenci žáků v kontrolní skupině. Experimentální skupina je pro učitele i pediatry méně čitelná.

Subdeprivanti aktivizují vlastnosti přitahující pozornost dospělých. V souladu s tím očekávám, že rozdíl mezi experimentální a kontrolní skupinou bude i zde významný, zejména, je - li rozumový výkon experimentální skupiny snížený, viz tabulka číslo 1. Učitelé budou tudíž podhodnocovat žakovu inteligenci. Ať už se zde promítá prostředí, ze kterého žák přichází, či nikoliv.

K ověření slouží níže uvedená tabulka 2.

Tabulka číslo 2

Posouzení rozumového nadání žáků jejich učitelem

Učitelé hodnotili rozumové nadání pomocí legendy, kde

1...podprůměrné nadání

2...průměrné nadání

3...nadprůměrné nadání

E	K
2,0	2,3

$$T_E = 170$$

$$T_{\text{pop}} = 145$$

$$6 \quad T = 20,857$$

$$z = 1,199$$

Hodnota „z“ dokazuje, že rozdíl mezi oběma skupinami je statisticky nevýznamný.

Učitelé navíc v polovině případů nepodceňují žáka z experimentální skupiny, což vede k možné vyšší aspiraci na výkon ve školní práci. Ovšem k zamyšlení vyvstává otázka, že zhruba u poloviny žáků tomu tak není.

Závěr

Nález v tabulce číslo 2 podporuje hypotézu pouze ve směru učitelova hodnocení kontrolní skupiny jako nadanější. Avšak rozdíl není tak statisticky významný, jak tomu bylo u výkonu dětí v testu rozumového nadání.

Do vnímání učitelů zasahuje pravděpodobně „pygmalionský efekt“. To značí snahu vidět právě v dětech, které neměly to štěstí jako ostatní a vyrůstají bez lásky svých rodičů, něco dobrého, příznivého a to v nich pěstovat a vést je tak ke šťastnějšímu osudu. Velký vliv této skutečnosti nacházíme v samotném utváření žákovy osobnosti. To, jak žáka hodnotíme, se vtiskne do jeho chování a žák se začne vnímat jako hodný a šikovný.

V dnešní době jsou učitelé mnohem více obeznámeni s aktuálními věcmi. Mohu zde zdůraznit celkový pozitivní náhled na danou problematiku. Mohou za to různé studie a publikace, nemohu opomenout výzkumy, kterými se zabýval profesor Matějček a tudíž i jeho odkaz k samotné subdeprivaci. Jeho antideprivační osvěta.

Učitelé hodnotí rozumové nadání dětí z experimentální skupiny zkresleně. Žáci by si mnohdy zasloužili hodnocení daleko vyšší. Naopak u dětí z kontrolní skupiny je objektivita mnohem více promítnuta.

6.1.3 Pořadová korelace výkonu dětí v IQ testu a posouzení jeho rozumového nadání učitelem

Hypotéza

Pokud učitelé nepodceňují žáka z experimentální skupiny, budou mít objektivnější odhad u obou skupin a posoudí jejich rozumové nadání bez ovlivnitelných aspektů.

Tuto hypotézu si dovoluujeme potvrdit v tabulce číslo 3, níže uvedené.

Tabulka číslo 3

Pořadová korelace výkonu dětí v IQ testu a posouzení jeho rozumového nadání učitelem

* značí významnost koeficientu korelace

E	K
0,439	0,701*

Závěr

Tato tabulka ukazuje, že učitelé objektivně hodnotí inteligenci u dětí z rodin funkčních. U dětí z experimentální skupiny počítají s rezervním hodnocením, snaží se být objektivnější v mnohem větší míře než by se v tomto případě mělo uvést.

U dětí v dětských domovech, tj. se suspektní subdeprivací, je jednak rozumové nadání častěji maskováno či méně rozvinuto, jednak zde působí i výše zmíněný pygmalionský efekt.

Subdeprivant, jak již bylo uvedeno, nečerpá svou inteligenci v takové míře, jako žák vyrůstající ve funkční rodině, která mu nabízí veškeré hodnoty a pocit jistoty, zázemí. Nálezy profesora Matějčka ve výzkumu nechtěných dětí rovněž uvádí danou skutečnost. Při celkově stejné úrovni inteligence mají nechtěné děti tendenci k nižšímu školnímu prospěchu.

7.1 Sociometrie

7.1.1 Sociometrický nález – skór oblíby

Hypotéza

Děti z experimentální skupiny jsou ve třídě méně oblíbení než děti z kontrolní skupiny. Budou tudíž méně voleni ve skóru oblíby. Důvodem je nedostatečná připravenost pro roli v sociální sféře. Tyto děti jsou méně často voleny za kamarády a jsou jim často přisuzovány nepříznivé charakteristiky.

K ověření nám poslouží níže uvedená tabulka číslo 4.

Tabulka číslo 4

Sociometrický nález – skór oblíby

Čím vyšší hodnota, tím vyšší oblíba

E	K
2,5	3,8

$$T_E = 122$$

$$T_{\text{pop}} = 104$$

$$\sigma_T = 17,166$$

$$z = 1,049$$

Závěr

výsledek $z = 1,049$ ukazuje, že rozdíl mezi skupinami je statisticky nevýznamný.

Nález se ubírá předpokládaným směrem, kontrolní skupina má skutečně vyšší hodnotu oblíby. Hypotéza tudíž potvrzena nebyla v míře významnosti.

Interpretace

Subdeprivace u dětí z experimentální skupiny nedosahuje takového stupně jako v Matějčkové výzkumu. Nález je tudíž možno hodnotit jako příznivý z hlediska péče v dětských domovech.

10	10
10	10

7.1.2 Sociometrický nález – skór neoblíby

Hypotéza

Děti z experimentální skupiny budou mít vyšší skór neoblíby než děti kontrolní.

Profesor Matějček ve svém výzkumu nechtěných dětí a dětí z rodin alkoholiků uvádí, že v očích spolužáků se jeví v méně příznivém světle. Důvody též uvedeny tabulka 4, Matějček.

Tabulka číslo 5

Sociometrický nález – skór neoblíby

Čím vyšší hodnota, tím vyšší neoblíba

E	K
6,4	4,0

$$T_E = 52,5$$

$$T_{\text{pop}} = 64$$

$$\sigma_T = 8,640$$

$$z = 1,446$$

Závěr

Skór neoblíby je větší u dětí z experimentální skupiny. Ovšem výsledek $z = 1,446$ ukazuje, že rozdíl mezi skupinami je statisticky nevýznamný.

Nález se ubírá předpokládaným směrem, kontrolní skupina má skutečně vyšší hodnotu oblíby. Hypotéza tudíž potvrzena nebyla v míře významnosti.

Jak uvádí profesor Matějček u dětí z rodin alkoholiků jsou tyto děti méně často voleny za kamarády a jsou jim často přisuzovány nepříznivé charakteristiky.

V položce, která vyjadřuje neoblíbenost mezi dětmi, získávají chlapci obecně více hlasů než dívky. Tomu v tabulce odpovídají poslední čtyři položky, ve kterých jsou v experimentální skupině uvedeni chlapci.

7.1.3 Posouzení oblíbenosti žáků jejich učitelem

Hypotéza

Učitel bude vnímat experimentální skupinu jako méně oblíbenou, tudíž shodu nalézáme ve skutečnosti, že takovým způsobem hodnotí i rozumové nadání této skupiny. Čili jako méně nadanou. Odůvodněním budiž skutečnost, že tyto děti jsou učiteli hodnoceny méně příznivě právě v klíčových vlastnostech. K ověření slouží níže uvedená tabulka číslo 6.

Posouzení učitele na třibodové stupnici, kde

1.....podprůměrný

2.....průměrný

3.....podprůměrný

Tabulka číslo 6

Posouzení oblíbenosti žáků jejich učitelem

Čísla značí průměrné hodnoty (čím vyšší hodnota, tím vyšší oblíbenost, kterou učitel přisuzuje žákům).

E	K
1,6	2,0

$$T_E = 173$$

$$T_{\text{pop}} = 145$$

$$6 \quad T = 20,857$$

$$Z = 1,342$$

Závěr

Učitelé hodnotí žáky z experimentální skupiny jako méně oblíbené. Důvodem je znalost klimatu třídy, jistě také pedagogické zkušenosti a v neposlední řadě objektivní pohled na danou skutečnost. Směr výsledků podporuje hypotézu (kontrolní skupina má vyšší posouzení oblíbenosti), nicméně rozdíl mezi skupinami je statisticky nevýznamný.

Nález je v souladu s tabulkou číslo 4, učitelé pravděpodobně zcela realisticky posuzují sociometrickou pozici žáků (jejich oblíbenost) a nenachází rozdíl mezi členy obou studovaných skupin.

7.1.4 Pořadová korelace mezi sociometrickým nálezem a posouzením oblíbenosti žáka jeho učitelem

Hypotéza

Hodnocení skóre oblíbenosti a neoblíbenosti v tabulkách číslo 5 a 6 se bude shodovat s ohledem na objektivitu učitelova smýšlení. Experimentální skupina bude pro učitele méně čitelná. Učitel proto bude posuzovat oblíbenost žáků u experimentální skupiny méně spolehlivě ve srovnání s kontrolní skupinou. K ověření poslouží tabulka číslo 7.

Tabulka číslo 7

Pořadová korelace mezi sociometrickým nálezem a posouzením oblíbenosti žáka jeho učitelem

E	K
0,327	0,212

Závěr

Hodnoty jsou statisticky nevýznamné.

Ovšem je zřejmé, že subdeprivace neovlivňuje učitelovo hodnocení žáků z hlediska jejich oblíbenosti. Nález je příznivý pro experimentální skupinu. Ta je pro učitele srovnatelně „čitelná“ s kontrolní skupinou.

7.2 Sebedůvěra dítěte

7.2.1 Sebedůvěra vyjádřená pomocí testu SPAS

Hypotéza

Děti z experimentální skupiny budou mít nižší hodnocení sebedůvěry než děti ze skupiny kontrolní

Sebedůvěra je v tomto případě vyjádřena testem SPAS, zapisovány do tabulky jsou jednotlivé STENY - uvedeno v příloze.

Tabulka číslo 8

Sebedůvěra vyjádřená pomocí testu SPAS

Čím vyšší hodnota, tím vyšší sebepojetí

čísla značí průměrné hodnoty

E	K
5,44	6,29

$$T_E = 143$$

$$T_{\text{pop}} = 121,5$$

$$6_T = 18,554$$

$$z = 1,16$$

Závěr

Podle tabulky číslo 8 se sebedůvěra jeví jako vyrovnaná. Odchylka je minimální a tudíž statisticky nevýznamná. Hypotéza potvrzena nebyla. Příčinou může být dobré prostředí, ve kterém se děti z experimentální skupiny nachází a jsou v něm vychovávány.

7.2.2 Sebedůvěra žáka posouzená učitelem

Hypotéza

Experimentální skupina bude učiteli hodnocena jako skupina s nižší sebedůvěrou
(ve shodě s Matějčkovými nálezy o subdeprivaci)

Tabulka číslo 9

Sebedůvěra žáka posouzená učitelem

Čísla značí průměrné hodnoty.

Čím vyšší hodnota, tím vyšší sebedůvěra

E	K
2,00	2,33

$$T_E = 172$$

$$T_{\text{pop}} = 145$$

$$6_T = 20,857$$

$$z = 1,294$$

Závěr

Výsledek je statisticky nevýznamný.

Sebedůvěra dětí z experimentální skupiny je na první pohled hodnocena jako nižší, než u skupiny kontrolní, ovšem ve zcela zanedbatelné míře. Neboť obě skupiny jsou prakticky vyrovnané a rozdíly je možné přičíst náhodě. Směr nálezu je v očekávání dle hypotézy.

7.2.3 Pořadová korelace mezi výsledky testu SPAS a mezi hodnocením učitele

Hypotéza

Hodnocení učitele v tomto případě předpokládám za méně objektivní. U dětí z experimentální skupiny zvláště.

Tabulka číslo 10

E	K
0,017	0,229

Závěr

Kontrolní skupina je pro učitele čitelnější. Obdobně jako u korelace rozumového nadání žáků. Důvodem bych označila možnou malou angažovanost v třídním kolektivu jakož i to, že tyto děti jsou v třídním kolektivu méně oblíbené, což učitel předpokládá, že se odrazí v jejich sebedůvěře.

Mnohem lépe tedy učitel hodnotil rozumové schopnosti, jakož i oblíbenost žáků.

7.3 Prospěch

Stránka prospěchu je v našem případě zdůrazněna pouze s ohledem na český jazyk a matematiku. Důvodem je párové nevyrovnání skupin s ohledem na časovou dotaci a zaměřenost na dané téma.

7.3.1 Prospěch ve výukových předmětech

Profil = průměr známek v českém jazyce

průměr známek v matematice

Hypotéza

Předpokládám, že žáci experimentální skupiny budou mít horší prospěchový profil v českém jazyce než v matematice.

Jak jest uvedeno v Matějčkově výzkumu, školní prospěch je slabší u experimentální skupiny. U dívek je nepatrný u chlapců výraznější a zvláště pak v českém jazyce.

U kontrolní skupiny očekávám vyrovnané výsledky. Snad o něco lepší v českém jazyce.

Důvodem mé hypotézy je právě syndrom subdeprivace, který neblaze ovlivňuje verbální stránku dětí. Zvláště jsou - li tomuto syndromu vystaveny už v ranném věku.

Nejprve v tabulce číslo 11 uvádím prospěchový profil pro obě skupiny bez ohledu na členění.

O něco horší výsledky očekávám u chlapců a to z důvodu, že právě mužská část populace je vnímavější na negativní vlivy sociálního prostředí. Dívky jsou více přizpůsobivé v daných okolnostech. Proto zde uvádím i rozčleněné tabulky a to na chlapce a dívky . Tabulky číslo 12 a 13.

Opět zde uvádím prospěchový Profil = průměr známek v českém jazyce

průměr známek v matematice

Doufám tedy, že srovnáním s funkčními rodinami, jakož i s těmito dvěma skupinami reprezentujícímu obě pohlaví, nám přinese poučné informace.

Stejnou hypotézu vyslovil a potvrdil i profesor Matějček.

Tabulka číslo 11

Prospěch ve výukových předmětech (experimentální a kontrolní skupiny) poměr ČJ/M, nečleněn dle pohlaví

Čísla značí průměrné hodnoty

Hodnoty >1 značí horší prospěch v českém jazyce než v matematice

Hodnoty <1 značí lepší prospěch v českém jazyce než v matematice

E	K
1,21	0,96

$$T_E = 117,5$$

$$T_{\text{pop}} = 145$$

$$\sigma_T = 20,857$$

$$z = 1,318$$

Závěr

Výsledek ukazuje, že rozdíl mezi skupinami je statisticky nevýznamný. Hodnoty se pohybují v hypotetickém směru.

Subdeprivace není tak výrazná v daném vzorku experimentální skupiny (na rozdíl od Matějčkových nálezů).

Prospěchový profil pro chlapce

Tabulka číslo 12

Prospěchový profil pro chlapce

Hodnoty >1 značí horší prospěch v českém jazyce než v matematice

Hodnoty <1 značí lepší prospěch v českém jazyce než v matematice

E	K
1,7	1,0

$$T_E = 9$$

$$T_{\text{pop}} = 15$$

$$\sigma_T = 3,873$$

$$z = -1,549$$

Závěr

Výsledek ukazuje, že rozdíl mezi oběma chlapeckými skupinami je statisticky nevýznamný. Hladina $p = 6\%$, to je relativně blízko 5% hladině významnosti, kdy rozdíl mezi skupinami již nelze považovat za náhodný.

Tento aspekt v samotném nálezu svědčí o podnětném prostředí. Ovšem musím podotknout, že subdeprivace je v případě obou skupin nerozvinutá v tak vysoké míře a to z důvodu délky pobytu v dětském domově. Ta v nejvyšším případě dosahuje sedmi let.

Prospěchový profil pro dívky

Tabulka číslo 13

Prospěchový profil pro dívky

Hodnoty >1 značí horší prospěch v českém jazyce než v matematice

Hodnoty <1 značí lepší prospěch v českém jazyce než v matematice

E	K
0,99	0,94

$$T_E = 62$$

$$T_{\text{pop}} = 70$$

$$\sigma_T = 11,832$$

$$z = -0,676$$

Závěr

Tabulka 12 a 13 ukazují, že dívčí skupiny, experimentální i kontrolní, jsou prakticky shodné z hlediska prospěchového profilu. Naproti tomu rozdíl mezi chlapeckými skupinami je zjevně vyšší a blíží se k hranici významnosti. Nálezy podporují hypotézu.

7.3.2 Prospěchový profil ve výchovách

Hypotéza

Podle profesora Matějčka je profil u experimentální skupiny horší a to z důvodu oslabení jemné motoriky vlivem nepodnětného sociálního prostředí.

Při samotném výzkumu jsem se nesetkala s průměrem horším než 1,6. Učitelé to přisuzují motivační stránce dítěte. Znamky na jednotlivých školách jsou vyrovnané a většina dětí se pohybuje na výborné stupnici.

Předpokládám tedy malý až nevýznamný rozdíl mezi oběma skupinami. Ovšem je zde naznačen posun k horšímu prospěchu.

Prospěch značí průměrné hodnoty pro hudební výchovu, výtvarnou výchovu, tělesnou výchovu, pracovní výchovu.

Tabulka číslo 14

Prospěchový profil ve výchovách

Čísla značí průměrné hodnoty pro hudební výchovu, výtvarnou výchovu, tělesnou výchovu a pracovní činnosti

E	K
1,03	1,01

Závěr

Daný výsledek ukazuje, že rozdíl mezi skupinami je nevýznamný. Ovšem, jak již bylo napsáno, je zde naznačen posun k horším výsledkům. Hypotéza potvrzena nebyla.

Nález je tudíž příznivý pro experimentální skupinu, kde očekávaná subdeprivace není tak výrazná jako v Matějčkově výzkumu.

7.4 Posouzení píle žáka učitelem

Hypotéza

Experimentální skupina bude méně pilná než kontrolní.

Tabulka číslo 15

Posouzení píle žáka učitelem

Čísla značí průměrné hodnoty. Čím vyšší číslo, tím vyšší píle.

E	K
2,0	2,41

$$T_E = 144$$

$$T_{\text{pop}} = 121,5$$

$$\sigma_T = 18,554$$

$$z = 1,21$$

Závěr

Uvedená hodnota se sice pohybuje ve směru subdeprivace, ale je statisticky nevýznamná. Což vede opět k faktu, že dané dětské domovy mají skutečně dobrou péči. Subdeprivace v tomto směru není tak významná jak ji našel Matějček. (Matějček, nechtěné děti).

7.5 Posouzení pozornosti žáka učitelem

Hypotéza

Experimentální skupina bude méně pozorná než skupina kontrolní

Tabulka číslo 16

Posouzení pozornosti žáka učitelem

Čísla značí průměrné hodnoty. Čím vyšší hodnota, tím vyšší pozornost.

E	K
1,90	2,28

$$T_E = 173$$

$$T_{\text{pop}} = 145$$

$$\sigma_T = 20,857$$

$$z = 1,324$$

Závěr

Odchylka je ve směru očekávaném hypotézou, nicméně velikost odchylky je statisticky nevýznamná. Subdeprivace u experimentální skupiny je nižší než u Matějčkovy skupiny.

7.6 Posouzení pořadnosti žáka učitelem

Hypotéza

Experimentální skupina bude skýtat větší oslabení v pořadnosti než skupina kontrolní

Tabulka číslo 17

Posouzení pořadnosti žáka učitelem

Čísla značí průměrné hodnoty. Čím vyšší hodnota, tím vyšší pořadnost žáka.

E	K
2,20	2,22

Závěr

Nálezy jsou prakticky shodné, rozdíl je statisticky nevýznamný. Nález je příznivý pro experimentální skupinu, značí méně subdeprivace než našel Matějček.

7.7 Posouzení poslušnosti žáka učitelem

Hypotéza

Experimentální skupina se bude jevit jako méně poslušná než skupina kontrolní

Důvodem je aspekt, že při nástupu do školy se obě skupiny dětí přizpůsobí poměrně dobře, ovšem učitelku přijímají děti jako autoritu jen z kontrolní skupiny. Nechtěné děti nejsou totiž pro školu dobře připraveny sociálně.

Tabulka číslo 18

Posouzení poslušnosti žáka učitelem

Čísla značí průměrné hodnoty. Čím vyšší hodnota, tím vyšší poslušnost

E	K
2,10	2,17

Závěr

Rozdíl mezi oběma skupinami je zanedbatelný. Nález nepodporuje hypotézu. Je tudíž příznivý pro experimentální skupinu. Subdperivace u ní nedosahuje takového stupně jako v Matějčkově výzkumu.

7.8 Oblast zdraví

Index BMI

Body Mass Index - index tělesné hmotnosti

Hypotéza

Děti z experimentální skupiny budou mít větší sklon k nadváze. Jeden z aspektů subdeprivace je přejídání se, čili nahrazování potřeb. Takzvaný kompenzační mechanismus.

Tabulka číslo 19

Body Mass Index - index tělesné hmotnosti

Čísla značí průměrné hodnoty, čím vyšší hodnota, tím blíže k nadváze

E	K
17,75	17,58

Závěr

Rozdíl je minimální. Nález nepodporuje hypotézu. Je tudíž příznivý pro experimentální skupinu, kde předpokládaný kompenzační mechanismus nebyl nalezen, stupeň subdeprivace je nižší než u Matějčkovy skupiny.

8. Diskuse

Snížený výkon experimentální skupiny v testu inteligence se dá interpretovat nižší inteligencí, ovšem i méně příznivými vlivy ústavního prostředí, ve kterém děti vyrůstají.

Tento výklad by byl v souladu se Spitzovými nálezy (podle Matějčka: Psychická deprivace v dětství). Spitz objevil jako jeden z příznaků deprivace mentální retardaci, která nastupuje již záhy a to vyrůstá-li dítě v ústavní péči od narození, pak během prvních dvou let je opoždění mentálního vývoje téměř 50% ! Obdobně, nálezy Matějčkovy.

Testy inteligence (a mezi nimi i použitý test RM) jsou postaveny na měření výkonu. A právě u subdeprivantů jsou pozorovány příznaky nezájmu o výkon (jakýkoli – prospěchový, intelektový a jiné) a o to vyšší zájem strhnout pozornost ostatních, upozorňovat na sebe. (Matějček: nechtěné děti, děti z rodin alkoholiků).

Nálezy ve studii tuto symptomatologii naznačují, avšak jednoznačně nepotvrzují. Děti experimentální skupiny jsou méně oblíbené či zvýšeně neoblíbené.

Nalezli jsme u nich tendenci k subdeprivačnímu prospěchovému profilu (český jazyk, matematika), zejména u chlapců.

Mají v očích učitele nižší sebedůvěru, učiteli se jeví jako méně soustředění.

Avšak tyto rozdíly jsou spíše náhodné než zákonité. Učiteli se děti experimentální skupiny jeví jako stejně pořádné a poslušné.

Výsledky mluví všeobecně ve prospěch experimentální skupiny. Zdá se, že předpokládaná subdeprivace je pouze lehkého stupně ve srovnání s nálezy Matějčkovými a mnohdy je dokonce i zcela potlačena.

Péče poskytovaná v dětských domovech může být hodnocena jako velmi dobrá – vývoj dětí je zde srovnatelný s dětmi ve funkčních rodinách.

Snížený rozumový výkon experimentální skupiny se dá lépe vysvětlit sníženým rozumovým nadáním než jeho zablokováním deprivací.

9. Shrnutí hlavních myšlenek

Jako vše, tak i společnost se vyvíjí a s ní bohužel i negativní aspekty nesoucí její ideje. Deprivace je stav vzniklý následkem životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní psychické potřeby v dostatečné míře a to po dosti dlouhou dobu.

Zdeněk Matějček označil ve druhé polovině dvacátého století problém termínem psychická subdeprivace. Jde o případy narušeného vývoje dítěte, které sice vyrůstá v rodině, ale se zhoršenými podmínkami, zejména v emočním vztahu rodičů k dítěti. Může k ní docházet v rodině bez nápadné patologie, fungující zdánlivě dobře, ale převážně formálně, může jít o rodiny s vyšší socioekonomickou úrovní, nízkou empatií. Dítě se hůře adaptuje na školní prostředí a neprospívá i přes své dobré rozumové nadání.

V empirické části jsme se o tom mohli přesvědčit a to ve všech oblastech týkajících se výzkumu samotného. Musím podotknout, že experimentální skupina byla vybrána z kvalitních dětských domovů, kde míra subdeprivace nedosáhla takové úrovně jako v Matějčkových výzkumech. Což je pozitivní nález pro tyto instituce. Tyto děti nejsou tedy za svými vrstevníky nijak pozadu a vyvíjejí se dobře. Samozřejmě tyto úvahy беру s ohledem na situaci, ve které se nachází. Žádná instituce nenahradí takový zdroj lásky jakým je rodina.

10. Konfrontace s cílem

Tato práce měla za cíl charakterizovat oblast nesoucí název subdeprivace, přispět k poznání syndromu a v návaznosti na to k optimalizaci péče o dítě, předložit přehled, zhodnotit dopad na skupinu experimentální a porovnat se skupinou kontrolní.

V neposlední řadě zhodnotit vliv, respektive možné důsledky, subdeprivace pro školní vývoj dítěte. Zachytit projevy, které s sebou tento syndrom přináší, zaznamenat je a porovnat s kontrolní skupinou. Syndrom ovlivňuje mimo jiné školní vývoj dítěte. Pod drobnohledem figurovaly takové aspekty jako je například prospěchový vývoj s ohledem na inteligenci, čili výrazné opožďování prospěchu za intelektovými možnostmi dítěte, vlastnosti dítěte, sociální status ve třídě.

Všechny zde vyjmenované položky jsem zhodnotila, uvedla možné příčiny a mohu konstatovat, že konfrontace s cílem mi nyní poskytuje jiný náhled na danou skutečnost.

Úvod mé práce se týkal otázky deprivace, která byla dozajista po velmi dlouhou dobu na vedoucí pozici a díky novým poznatkům aplikovaným do praxe mohu říci, že subdeprivace je její dceřinnou záležitostí, ovšem v mírnější podobě. Děti v nynějších dětských domovech mají lepší podmínky než dříve.

Tyto podmínky ale dozajista nenahradí láskyplné prostředí, které nabízí sama rodina, která umožňuje dítěti zdravý vývoj ať už po stránce fyzické či psychické. Rodina je základ každé společnosti, je to dar.

Zkusme dětem alespoň nahradit část světa, který jim v duších schází.

Seznam pramenů

1. Atkinson, L., Rita; Atkinson, C., Richard; Smith, E., Edward; Bem, J., Daryl; Nolen-Hoeksema, Susan; Psychologie, Praha, Portál 2003
ISBN 80-7178-640-3
2. Čáp, Jan; Mareš, Jiří, Psychologie pro učitele, Praha, Portál 2001
ISBN 80-7178-463-X
3. Dunovský, Jiří; Dytrych, Zdeněk; Matějček, Zdeněk; Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, Praha, Grada 1995
ISBN 80-7169-192-5
4. Dytrych, Zdeněk; Matějček, Zdeněk; Schuller, Nechtěné děti, Zprávy Výzkumného ústavu psychiatrického č. 34, Praha 1975
5. Dytrych, Matějček, Schuller, Prokopec, Problémové rodiny, Praha, Zprávy 1981 číslo 50,
6. Hartl, Pavel; Hartlová, Helena; Psychologický slovník, Praha, Portál 2000
ISBN 80-7178-303-X
7. Langmier, Matějček, Schuller, Psychická deprivace v dětství, Praha, Státní zdravotnické nakladatelství 1963
ISBN 08-078-63
8. Márová, Matějček, Radvanová, Výchova dětí v neúplné rodině, Praha, , SPN 1977
9. Matějček, Zdeněk; Langmeier, Josef; Výpravy za člověkem, Praha, Odeon 1981
10. Matějček, Zdeněk; Rodiče a děti, Praha, Avicenum 1989
11. Matějček, Zdeněk; Prvních šest let ve vývoji a výchově dítěte, Praha, Grada 2005
ISBN 80-247-0870-1
12. Matějček, Zdeněk; O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, Praha Portál 1994
ISBN 80-85282-83-6
13. Matějček, Zdeněk; Co děti nejvíc potřebují, Praha, Portál 1995
ISBN 80-7178-058-8
14. Matějček, Zdeněk; Děti v rodinách alkoholiků, (1981a) část 1. Psychológia a patopsychológia dieťaťa, 14 /4/, 303-319.
ISSN 0555-5574

15. Matějček, Zdeněk; Děti v rodinách alkoholiků, část 2 a 3, Psychológia a patopsychológia dieťaťa, 15 /6/, 537-561
ISSN 0555-5574
16. Matějček, Zdeněk; Teoretická úvaha nad pozdními následky psychické deprivace a subdeprivace, Československá psychologie, Academia (1996), 40 /5/, 369-375, (009-062X)
17. Matějček, Zdeněk; Bubleová, Věduna; Kovařík, Jiří; Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace, psychiatrické centrum Praha 1997, (009-062X)
18. Matějček, Zdeněk; Bubleová, Věduna; Kovařík, Jiří; Výzkumné studie – pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace, část 1. Československá psychologie 1995, 34 /6/, ročník XXXIX, 481-495, (009-062X)
19. Matějček, Zdeněk; Bubleová, Věduna; Kovařík, Jiří; Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace, část 2. Československá psychologie, (1996a), 40/1/, 14-27, (009-062X)
20. Matějček, Zdeněk; Bubleová, Věduna; Kovařík, Jiří; Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace, část 3. Československá psychologie, (1996b), 40 /2/, 81-94, (009-062X)
21. Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea; Mládež a delikvence, Praha, Portál 1998
ISBN 80-7178-226-2
22. Richterová, Trnka, Holub, Mečíř, Psychologický slovník, Psychopatologie, Praha, SPN 1969
ISBN 16-903-69
23. Shapiro, E., Lawrence, Emoční inteligence dítěte a její rozvoj, Praha, Portál 1998
ISBN 80-7178-238-6
24. Stuchlíková, Iva; Základy psychologie emocí, Praha, Portál 2002
ISBN 80-7178-553-9
25. Švancara, Josef a kolektiv autorů, Diagnostika psychického vývoje, Praha, Avicenum 1974,
ISBN 08-024-74

Přílohová část

Tab. 1.1. Seznam vybraných parametrů vzduchu v Praze

Praha											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36

Tab. 1.2. Seznam vybraných parametrů vzduchu v Praze

Průměr 2001

Průměr 2002

Průměr 2003

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48

Tabulková část

7.2.1 Sebedůvěra vyjádřená pomocí testu SPAS

Steny												
E	3	4	5	5	6	6	6	8	8	-	-	-
K1	1	4	4	5	5	5	5	5	6	6	7	7
K2	7	8	8	9	9	10	-	-	-	-	-	-

7.8 Oblast zdraví

Index BMI
Body Mass Index - index tělesné hmotnosti
Hodnoty jsou řazeny od nejvyšší k nejnižší

E	25	24	18	17	17	17	16	15	15	-	-	-
K ₁	28	22	21	20	19	19	19	18	17	17	17	17
K ₂	15	15	15	15	14	14	-	-	-	-	-	-

Experim. skupina	IQ	Obl.	Neo.	Posouzení učitelem							Ø	ČJ	M	VL - PRV	PŘ	H V	V V	TV	P Č	ZE	FY	O V	R V	D	AJ	C H
-chlapci				a	b	c	d	e	f	g																
1.	113	-	13	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	100	-	14	2	1	2	2	2	2	1	2,6	1	1,6	-	1,6	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
3.	94	2	7	1	2	2	2	2	2	2	1,5	1	1	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
-dívky																										
4.	96	3	6	2	2	2	1	2	2	1	1,5	1,5	1 / 2	2	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
5.	117	5	1	3	2	3	2	2	3	3	1	1	1,2	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	93	1	5	2	1	2	2	2	2	1	1,75	1,5	1 / 2	2	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	121	1	2	2	2	3	3	2	2	2	1,3	1,1	1	1,1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1,1	-
8.	97	3	-	3	3	3	2	2	2	2	3	3	-	2	1	1	1	1	2,5	1,5	1,5	1	1,5	1,5	-	-
9.	128	3	-	1	2	2	2	2	2	1	2	2,5	-	1,5	1	1	1,5	1	2	1,5	1,5	1	1,5	2	1,5	1,5
Spec. škola																										
10.chlapec	75	7	6	1	1	2	2	1	2	2	2	2	1	2	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
11.dívka	67	3	2	2	2	2	3	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
12.dívka	72	2	3	2	2	2	2	2	3	2	1,67	2	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
SPAS	chlapec 7		Dívky 4;6																							
BMI	chlapec 16,18			Dívky17,35																						
SOS vesnička		SPA S	BMI																							
1.chlapec	78	4	19,0 2	2	2	3	3	2	2	2	1,8	1,4	1,4	-	1	1,8	1	1 , 8	-	-	-	-	-	-	-	-
2.dívka	102	5	15,7 5	2	2	3	1	2	2	2	1,4	1,6	1,4	-	1	1,2	1	1 , 6	-	-	-	-	-	-	-	-

Legenda:

- a.....píle
- b.....pozornost
- c.....pořádnost
- d.....sebedůvěra
- e.....intelligence
- f.....poslušnost
- g.....oblíbenost

Jednotlivé předměty:

Ø.....průměr z jednotlivých předmětů

ČJ.....český jazyk

M.....matematika

VL/PRV.....vlastivěda/prvouka

PŘ.....přírodověda

HV.....hudební výchova

VV.....výtvarná výchova

TV.....tělesná výchova

PČ.....pracovní činnosti
ZE.....zeměpis
FY.....fyzika
OV.....občanská výchova
RV.....rodinná výchova
D.....dějepis
AJ.....anglický jazyk
CH.....chemie

Zkratky:

Obl.....oblíbenost
Neo.....neoblíbenost
IQ.....inteligence
Spec. škola.....speciální škola
Experim. skupina.....experimentální skupina
SPAS..... sebedůvěra vyjádřená pomocí testu SPAS
BMI..... Body Mass Index - index tělesné hmotnosti